

NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA KAŠTELANSKOG KRAJA

Carev, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:235015>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ANA CAREV

**NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA KAŠTELANSKOG
KRAJA**

DIPLOMSKI RAD

MENTOR

PROF. DR. SC. MARKO DRAGIĆ

SPLIT, LIPNJA 2014.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

Nematerijalna kulturna baština kaštelanskog kraja

Studentica: Ana Carev

Mentor: Prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, lipnja 2014. god.

Sadržaj

Uvod.....	4
1. Razvoj Kaštela	5
2. Kaštelanska svakodnevica.....	6
3. Bratovštine	7
4. Običaji u Kaštelima.....	12
4.1. Adventski i božićni običaji	13
4.2. Korizmeni i uskrsni običaji.....	25
4.3. Običaji životnog ciklusa	30
5. Sveci koji se posebno štiju u Kaštelima	35
6. Narodne predaje u Kaštelima.....	40
6.1. Mila Gora.....	41
6.2. Gospa na Hladi	43
6.3. Nestalo kamenje	45
6.4. Kaštelanski Romeo i Julija	45
6.5. Poljička prodana nevjesta	46
7. Svjetovne pjesme na području Kaštela	47
8. Kraći usmenoknjiževni oblici.....	51
Zaključak.....	55
Rječnik	57
Literatura	64
Sažetak	67
Summary	67

Uvod

Posljednjih desetljeća definiranje pojma kulturne baštine prožeto je stanovitim promjenama. Kultura označava cjelokupno društveno nasljeđe zajednice, usvojene obrasce mišljenja i djelovanja kao i izraze tih obrazaca. UNESCO-va Konvencija za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. god. u kulturnu baštinu ubraja spomenike, skupine građevina te lokalitete koji posjeduju izuzetnu vrijednost s povijesnog, estetskog, etnološkog ili antropološkog gledišta¹. 2003. godine Konvencija se proširuje i zaštitom nematerijalnih kulturnih dobara. Nematerijalna kultura baština sintetizira običaje, vjerovanja i sve pojave duhovnog stvaralaštva koje se prenose s generacije na generaciju. Duhovno bogatstvo reflektira se osobito kroz jezik, usmenu književnost, folklorno stvaralaštvo u području glazbe i plesa, obrede i običaje te tradicijska umijeća i obrte². Te sastavnice, stoljećima oblikovane i njegovane među pukom, stvarale su kulturni identitet zajednice. Središte tradicijske kulture čini stvarni život i iskustvo, i zbog toga joj treba pristupati kao svjedočanstvu ljudske povijesti i minulih vremena.

Ovim radom promišljat će se i prikazati neke od sastavnica nematerijalne kulturne baštine kaštelanskog kraja. Ovaj prikaz odraz je želje za zaštitom baštine tog malog primorskog mjesta koje predstavlja pravu riznicu kulturnog bogatstva. Iako malo mjesto, Kaštela su puna povijesti i priča koje nadahnjuju svojom upečatljivošću. Odrastajući, i sama sam slušala o davnim vremenima kroz priče svoje predaka, čiji su korijeni zapisani u kaštelanskom području. Često sam osjećala ponos šetajući brojnim lokalitetima gdje su stajala upisana imena mojih predaka, koji su bili prvi stanovnici Kaštela. Svjesna da se u tim pričama krije dio mog identiteta, prionula sam na prikupljanje svih mogućih oblika duhovnog stvaralaštva koji mogu osvijetliti život ovog područja u nekim davnim vremenima. Kao djevojčica slušala sam dirljive priče svojih baka, gledala pokorne žene kako izvršavaju zavjete, pjevušila pjesme s djedom ne znajući ono što danas znam. Dok sam nekada zaigrano pristupala tim pjesmama i pričama, danas ih gledam na posve drugi način. Danas im pristupam pažljivo i ponizno jer shvaćam da to nisu pjesme, običaji i priče kao svake druge, već da se u njima krije moja povijest i moje ime. Ovaj rad stoga će biti sinteza onoga što je

¹ (UNESCO: <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>)

²<http://www.istra->

[istria.hr/fileadmin/dokumenti/upravna_tijela/UO_za_tal_nac_zaj/Instrumenti_zastite_ljudskih_prava/I.Multilateral_ni_odnosi/2.Organizacija_Ujedinjenih_naroda/I-2.11.%20Konvencija%20o%20zastiti%20nematerijalne%20kulturne%20bastine.pdf](http://www.istra-istria.hr/fileadmin/dokumenti/upravna_tijela/UO_za_tal_nac_zaj/Instrumenti_zastite_ljudskih_prava/I.Multilateral_ni_odnosi/2.Organizacija_Ujedinjenih_naroda/I-2.11.%20Konvencija%20o%20zastiti%20nematerijalne%20kulturne%20bastine.pdf)

već negdje zabilježeno i poznato o kaštelanskom kraju, i onoga što živi u sjećanju kazivača. U ime zaštite duhovnog bogatstva što na području Kaštela živi kroz vijekove, prilažem svoj diplomski rad.

1. Razvoj Kaštela

Kaštela zauzimaju prostor priobalja između Splita i Trogira. Geopolitička važnost tog kraja usmjerila je i njegov povijesno-kulturni hod³. Razni nalazi svjedoče da je kaštelansko područje bilo naseljeno već u predhistorijsko doba. Rustičke vile i ranokršćanski sarkofazi svjedoče o tragovima rimskog čovjeka na tom tlu⁴. Tijekom srednjeg vijeka politički život tog mjesta moguće je sagledati kroz dva perioda. Prvi se odnosi na doseljenje slavenskog stanovništva i njihovu organizaciju života izvan romanskih gradova i traje do 12. stoljeća. Drugi period je period od 12. stoljeća i odnosi se na gospodarenje Splita i Trogira tim područjem radi poljoprivredne dobiti. Novi vijek na ovom području karakterizira napetost dvovlašća između venecijanske i ugarsko-hrvatske vlasti.⁵

Nakon pada Bosne, 1463. godine, opasnost od Turaka zaprijetila je i Dalmaciji koja je tada bila u sastavu Mletačke Republike. Od Splita do Trogira, stanovništvo je živjelo u nezaštićenim zaseocima podno Kozjaka. Splitsko područje zvalo se Dilat, a trogirsko Podmorje⁶. Zbog toga su kaštelanska naselja poslije podijeljena na gornja (splitska) i dojnja (trogirski). Vlasnici zemalja bili su uglavnom splitski ili trogirski posjednici. Oni su za vrijeme turskih napada na tom području odlučili sagraditi sedamnaest utvrda (kaštela-*lat. castellum*; gradac, grad, kula) po čemu je to područje i dobilo ime Kaštela. Za izgradnju svojih utvrda trebali su dobiti dopuštenje Mlečana. Koriolan Cippico, jedan od najistaknutijih plemića toga vremena, zatražio je odobrenje koje je i dobio 1474. godine, i prvi dao izgraditi utvrdu koja će zaštititi stanovništvo od prodora Turaka. I doista, utvrde su bile izgrađene s funkcijom obrane stanovništva⁷. Gradile su se na hridima u moru ili uz obalu, a sjeverno od njih na nasipu ili obali formiralo se naselje. Takav položaj izabran je zbog lakše obrane i

³ (Kurtović i Šimunović, 2000 : 84)

⁴ Isto.

⁵ Isto.

⁶ <http://plemstvo.hr/ostalo/HPZ-glasnik-No7.pdf>

⁷ Isto.

možnosti evakuacije brodovima ukoliko dođe do opasnosti. Jezgre kaštelanskih utvrđenih naselja bile su pravokutnog tlocrta s pravilnom mrežom ulica te utvrđene zidovima s tri kopnene strane ili sve četiri ako je more na jugu bilo dosta plitko⁸. Zidovi su bili visoki do 6 metara i bili su prva linija obrane, a utvrde posjednika druga linija obrane. Ako se naselje ne bi moglo obraniti, stanovnici su se sklanjali u utvrdu posjednika gdje bi čekali da iz Splita ili Trogira dođu brodovi po njih. Na južnom pročelju nalazila su se vrata za evakuaciju. U utvrde se ulazilo preko kamenog mosta koji je završavao drvenim pokretnim mostom. Osim obrambene, kule su imale i gospodarsku funkciju. Svako od naselja imalo je svoju četu čuvara kojom je zapovijedao harambaša. Ostali težaci, koji su se naselili unutar utvrđenih kaštelanskih naselja, morali su gospodaru utvrde davati godišnji najam i darove za zemlju na kojoj su izgradili kuću⁹. Kako je izgledao život u utverdama u vrijeme Turskih napada, najbolje svjedoči sljedeći zapis:

U noći 13. lipnja 1512 navališe Turci na kaštel, kako se razabire iz spisa Jerolima Diego, poglavara u Trogiru, s 450 konjanika i 180 pješaka, prislonivši na zid ljestve. Svi stanovnici koji su noću bili zaklonjeni u kaštelu, branili su se dok god su mogli. Kad više nisu mogli, otvoriše stražnja vrata, gdje ih dočeka 13 brodova iz Trogira. Dođoše im u pomoć na dani znak vatrom i tako se ukrcaše i spasiše. Poginulo je pet seljaka, a pet ih je bilo ranjeno. Turci opljačkaju sve što nađu i odvedoše preko brda 1000 glava marve, što krupnog zuba, što sitnog.¹⁰

Od utvrda koje su splitski i trogirski plemići sagradili, oblikovalo se sedam naselja koja rastu i razvijaju se kao Kaštel Sućurac, Kaštel Gomilica, Kaštel Kambelovac, Kaštel Lukšić, Kaštel Stari, Kaštel Novi i Kaštel Štafilčić.

2. Kaštelanska svakodnevnica

U srednjovjekovnim selima podno Kozjaka upravu vlast činili su župani, zatim tzv. geštaldi, a sudsku vlast suci ili starješine¹¹. Bego (1991) navodi kako je zbog Turske prijetnje Mletačka vlast na tom području organizirala neku vrstu teritorijalne obrane uvodeći obaveznu vojnu službu i vojne jedinice černide. Černidama je zapovijedao kapetan, ili harambaša

⁸Isto.

⁹ <http://plemstvo.hr/ostalo/HPZ-glasnik-No7.pdf>

¹⁰ <http://plemstvo.hr/ostalo/HPZ-glasnik-No7.pdf>

¹¹ (Bego, 1991: 236)

kojega su birali seljani i to doživotno. U Kaštelima su se često organizirali zajednički radovi za dobrobit mjesta, npr. popravak putova, čuvanje straže u kulama i slično. Inače, obaveza svih odraslih muškaraca bio je tzv. kuluk, odrađene dnevnicke u korist države. Zajedničkog rada ponajviše je bilo oko poljoprivrede, i taj rad obično se zasnivao na rodbinskoj ili prijateljskoj vezi. Ta vrsta rada poznata je kao uzajmica (Bego, 19991). U vrijeme težih poljskih radova obično bi se na polju zateklo nekoliko rođaka, prijatelja i kumova koji bi zajedno radili. To je bio rad bez plaće, uz uvjet da se sutradan radi kod drugoga. Matične knjige upućuju da je u mjestu bilo i određenih majstora, ponajviše kovača i tangara, no narod se pretežno bavio ratarstvom, vinogradarstvom i maslinarstvom. U narodu se često može čuti izreka: *“U životu čovika, tri su stvari teške; dicu gojit, kuću gradit i vinograde saditi”*¹². Maslina je, nakon vinove loze, bitno utjecala na život ovdašnjih stanovnika. Davala je ulje koje je služilo za hranu, kao lijek i za svjetlo. Pravih maslinika nije bilo, sadila se uz krajeve vinograda, posebice sorta masline zvana oblica (Bego, 1991). Ulje se u staro vrijeme pravilo na primitivan način. Nakon što bi se masline iščešljale grabljicama, one bi se pokupile, oprale u moru i zatim gnječile u toču, kamenom žlijebu s velikim okruglim kamenom koji je na svojem vrhu imao željeznu kariku za konop¹³. Dvojica bi vukla mlinski kamen na jednu i na drugu stranu, a pod kamenom su se gnječile masline. Tako zgnječene, masline bi se zatim polijevale toplom vodom¹⁴. Blizina mora utjecala je i na bavljenje ribolovom, a najviše su se jele srdele. U mnogim seoskim kućama mogla se naći šivaća mašina, a u selu je, kažu, bilo spretnih krojačica. Djevojke su uvijek nešto vezle, spremajući se za udaju pravile su čipke od svilenog konca. Ponekad su se u mjestu održavale i poduke iz šivanja i vezenja (Bego, 1991). Kaštelanske žene bile su obično lavandere, drvarice ili mlikarice. Lavandere ili pralje bile su jedino Gomiličanke, i one su brinule o čistoći splitske gospode, dok su Sućuranke bile mlikarice, a Kambelovčanke drvarice.¹⁵

3. Bratovštine

Bratovštine su, najjednostavnije rečeno, vjerska udruženja laika koja potiču jačanje vjerskog života zajednice i karitativni rad. Prve vijesti o bratovštinama na području Kaštela

¹² (Bego, 1991: 244)

¹³ (Bego, 1991: 247)

¹⁴ Isto.

¹⁵ Stanislava Carev.

sežu u 1603. godinu (Domazet, 1999). Funkcionirale su kao pravna tijela pa su djelovale u skladu s pravilnicima (matrikulama) koji su propisivali njihove dužnosti u zajednici kao i kazne za neposluh prema istima. Jedna od najstarijih bratovština koja se spominje u povijesnim arhivima je Bratovština sv. Mihovila i sv. Martina u Kaštel Kambelovcu. Članovi bratovštine bili su starješine u obitelji. Kad takav član umre, a ima još nedoraslu djecu, njegovo mjesto zauzima udovica sve dok najstariji sin ne odraste i ne zauzme mjesto svog oca (Bego, 1991). Iako su bratovštine po svojoj prvotnoj zamisli organizirane kao društva izrazito vjerskog karaktera, s vremenom su postale nosteljice identiteta pojedinog mjesta, bitno utječući na javni i privatni život. O moći i utjecaju bratovština najbolje svjedoči činjenica da je Mletačka vlast pomno nadzirala njihov rad. Bego (1991) navodi da je vlast prije svakog saziva Bratovštine zahtijevala popis pitanja o kojima će se raspravljati, a skupštinama je redovito prisustvovao i predstavnik vlasti. Bratovština sv. Mihovila i sv. Martina dio su Velike škole koju čine bratovština sv. Jurja u Sućurcu, Jeronima u Gomilici, Gospe od Uznesenja u Lukšiću, sv. Petra u Novom, te u sv. Ivana Krstitelja u Štafiliću (Domazet, 1991).

Na čelu bratovštine bili su župan, gaštald (zamjenik) i suci, a oni su se svake godine iznova birali na godišnjoj skupštini. Neposluh se kažnjavao novčanom kaznom ili isključenjem iz bratovštine. Kazne su, ističe Domazet (1999), ponekad bile vrlo stroge. Navodi primjer iz zapisnika Bratovštine sv. Jurja u K. Sućurcu (1735. god.) u kojem saznajemo kako su jednu ženu zbog krađe ulja iz svjetiljke u crkvi bratimi javno bičevali, a ukoliko bi za nekog od bratima saznali da krade, odmah bi ga izbacili iz bratovštine uz brecanje zvona, kao mrtvom bratimu.

Kako je glavna svrha bratovština bila promicanje vjerskog života u zajednici, imali su točno određene vjerske obveze. Svi članovi bratovština trebali su sudjelovati na sv. misama nedjeljom i blagdanima, biti u procesijama i ostalim svečanim službama, sprovodima, pričestiti se na Veliki četvrtak te obrađivati bratimske zemlje. Uz ostala prava, imali su pravo na sprovod sebi i svojim ukućanima uz pravo na bratski grob, na zvonjenje zvona i vosak na oltaru.¹⁶

Osim religioznog karaktera bratovština, značajan je i njihov humanitarni rad. Članovi bratovština pomagali su bolesnima i siromašnima, posebice pri udaji kćeri i smrtnim slučajevima u obitelji. Domazet (1999) je, proučavajući pravilnike kaštelanskih bratovština,

¹⁶(Bego, 1991)

zapazio kako sve propisuju da ukoliko neki bratim umre izvan svojega rodnog mjesta treba biti dovezen i pokopan u Kaštelima.

Zabilježeni su i neki sporovi između kaštelanskih bratovština, tako Ivan Carev u *Maloj povijesti Kaštel Gomilice* navodi parnicu Gomiličke i Sućuračke bratovštine:

*“Pravda (parnica) sa Sućuranima jedna je od najžalosnijih intriga što se mogla desiti u ono doba. Naime : u podno Lukoga, kod donjeg dila od Vratac, na mjestu zvanom Derončića dub, Gomiličani su napravili branu navalivši veliko kamenje, da bi uputili vodu u pravi tok potoka duž mejaša, dok bi Sućurani tu branu porušili i voda bi poplavila polje i jedan dio sela Gomilice. Tu je bilo više puta i tučnjave. Radi tog sramotnog nasilja, Gomiličani, udruženi u Bratovštini, povelili su parnicu koja je trajala nekih 100 godina na sudu na parničkom predjelu. Bratovština bi upotrijebljavala jedno sredstvo. Kad bi na zvoniku crkve u Gomilici zvonilo zvono u neobično vrijeme, sva mladost bi trčala, pa i s oružjem u ruci, da brani svoja prava. U slučaju poplave od vode svi bi ko jedan radili danju i noću. Za sve to trošila bi Bratovština“.*¹⁷

Kazivačica, čiji je otac bio član bratovštine Gospe od Uznesenja, navodi kako je svaka bratovština formirala svoje pravilnike i imala drugačiju boju bratimske halje (u tim haljama su se bratimi i pokapali)¹⁸. Tijekom 16., 17. i 18. stoljeća snažno su utjecale na način života u Kaštelima, dok se u 19. stoljeću polako ukidaju.¹⁹

U nastavku rad donosi prijevod pravilnika jedne od brojnih kaštelanskih bratovština.

PRIJEVOD MATRIKULE BRATOVŠTINE SV. MIHOVILA

U ime Kristovo. Amen.

Matrikula ili konstitucije Skule Bratovštine sv. Mihovila osnovane u Kaštel Kambelovcu na čast i slavu Gospodina Boga i svete majke Crkve, a na duhovnu korist svih bratima.

1. Hoćemo i želimo da svaki od naše braće živi kršćanski, čuvajući se javnih grijeha, posebno psovke, nastojeći uzajamno jedan drugoga bratskom ljubavlju

¹⁷ (Bego, 1991: 739)

¹⁸ Stanislava Carev.

¹⁹ (Domazet, 1999)

popravljati kada se po nesreći upadne u sličnu pogrešku: ali je svatko posebno dužan prijaviti na prvoj skupštini svih bratima krivca da bude kažnjen spasonosnom kaznom; ako bi odbijao izvršiti, neka bude izbačen iz Skule kao šugava ovca iz svoga stada.

2. Hoćemo i želimo da svaki od naše braće sa svojom spremnošću izvršava naredbe presvijetlih i časnih predstavnika javne vlasti; neka uvijek bude poznato svijetu da je naša zajednica poslušna zakonima vladara, da slijedi norme svojih zasluženih pređa; ako bi se netko među nama, ne daj Bože, oglušio glede toga, da se odmah odstrani iz naše Skule.

3. Hoćemo i želimo da suci naše Skule mogu osuditi svakog bratima koji bi se usudio zlostavljati drugoga ili druge u svojoj kući; ili ako bi odbijao izvršiti naredbe koje se odnose na cijelu Skulu, u slučaju upornosti treba biti odstranjen iz Skule. Slično će se postupati i s onima koji vrijeđaju suce ili poljare.

4. Hoćemo i želimo: ako koji naš bratim umre izvan svog zavičaja, neka ga cijela Bratovština predigne 100 milja po moru i 50 milja po kopnu, i to na trošak Skule, ako se to ne može učiniti na trošak preminuloga; tko se ne bi odazvao na ovo djelo milosrđa neka plati 2 lire ili će biti isključen iz zajednice.

5. Hoćemo i želimo da cijela Bratovština treba sprovoditi svoju preminulu braću sve do crkve s gorućim svijećama, i preko pjevane mise i versarija; ako bi netko izostao, bit će oglobljen jednom libricom voska, a tko ni zakasnio s 5 soldi, a baštinici pokojnoga trebaju dati ili jedan torac ili jednu liru za crkvu.

6. Hoćemo i želimo da svaki od naše braće koji bi izostao iz skupštine ili sv. mise, najavljene od našeg gestalda, treba platiti 4 lire.

7. Hoćemo i želimo da svaki bratim koji bi izbjegao prihvatiti službu u našoj Skuli plati jedan dukat, ili ako po svom sudu to ne bi mogao prihvatiti, ili bi se izrazio da ne želi više biti bratim, jer ne prihvaća službu, ne može mu se odobriti povratak u Skulu bez plaćanja PRISTUPA, ili bez plaćanja kazne od jednog dukata.

8. Hoćemo i želimo da nijedan bratim ne može biti oslobođen dužnosti prisustvovanja sprovodu radi nekog osobnog posla, pa ni od samog gospodara sela, kako bi uvijek bio sa svojom braćom.

9. *Hoćemo i želimo da bratim koji donese u skupštinu bili kakvo oružje, ili na sprovod, ili na kakav zbor bratima, treba platiti 3 lire.*
10. *Hoćemo i želimo da, u slučaju nekog zajedničkog rada Bratovštine, nitko ne može doniti dozvolu od braće da pođe raditi na nadnicu kod drugog ili na koji drugi rad, jer trpi štetu nadarje naše crkve i koji bude odsutan treba, bez milosti, platiti 3 lire.*
11. *Hoćemo i želimo da se ne može dati razrješnica županu naše Skule dok ne položi potpune račune koliko je primio od braće, nego da produži službu sve do potpunog izravnjavanja računa.*
12. *Hoćemo i želimo da svaki bratim prigodom ulaska u mjesto održavanja skupštine pozdravi sa dobar dan braću i reče Oče naš i Zdravo Mariju za pokojne bratime, a tako se mora ponašati i na izlasku iz skupštine; ako bi netko prije svršetka skupa, s dozvolom starješina, trebao otići, treba izmoliti Oče naš i Zdravo Mariju kao gore.*
13. *Hoćemo i želimo da svi bratimi moraju šutjeti kada govore glavari i starci Skule; ako pak trebaju odgovarati na kakvo njihovo pitanje, odgovarat će se s kapom u ruci, i to mirno i tiho da se u skupštini ne izrodi smutnja.*
14. *Hoćemo i želimo da se, prema sudu glavarara naše Skule, kazni svatko radi dobra općeg mira – tko bi bio uzrokom i počiniteljem neke smutnje ili skandala.*
15. *Hoćemo i želimo da svakom od naše nove braće, pri njihovu ulasku u Skulu, naš tajnik ili poštovani župnik pročita ove naše konstitucije, da bi ih dobro upoznali, i da bi se zatim na njih zakleli pre uobičajnom slikom da će ih izvršavati po svojoj mogućnosti.*
16. *Hoćemo i želimo da se ove naše konstitucije svakog mjeseca jedanput pročitaju na javnom skupu, da bi bratimi osvježili u pameti ono što su dužni obdržavati na slavu Boga i svojih svetih i za spasenje svoje duše.*
17. *Hoćemo i želimo da naš župan svojim troškom nadoknadi ono što se nađe nebrigom oštećeno ili razbijeno u bratskoj kući, kako bi se bolje brinuo za ono što je vlasništvo zajednice.*

18. *Hoćemo i želimo da rodbina preminuloga, kada naši bratimi sudjeluju, na zahtjev stranaka, na sprovodu onih koji nisu upisani u našu Skulu, dade Skuli jedan cekin za vosak i ostali trošak.*

19. *Hoćemo i želimo da suci Skule i župan budu između nas oslobođeni od javnih tereta, kako bi mogli služiti u našoj crkvi i u našoj Skuli, a u javnim radovima zamjenjivat će ih oni bratimi koji nisu u službama.*

20. *Hoćemo i želimo na kraju ove konstitucije budu prikazane na ogledni sud presvijetlom i uzoritom gospodinu knezu i kapetanu Splitu radi uvida i odobrenja i tako...*

Dne 11. studenoga 1709.

Illustissimus Dominik Loredan, knez i kapetan grada Splita, potvrdio je ove konstitucije, potpisao i pečatirao.²⁰

4. Običaji u Kaštelima

U cjelokupnoj kulturi jedne društvene zajednice važno mjesto zauzimaju narodni običaji. U sebi sažimaju iskustva i navike koje su se pod različitim životnim i povijesnim okolnostima mijenjale, nadopunjavale ili gubile. Ponavljanjem određenih radnji na isti način kroz duži vremenski period oblikuju se pravila ponašanja. Kada ih usvoji jedna obitelj, selo, narod postaju obrasci po kojima se odvija život, postaju običaji. Nigdje i nikada nisu se propisivali, ali su neformalnim putem uređivali život zajednice. Kao takvi predmet su proučavanja etnologije, antropologije, folkloristike i ostalih srodnih disciplina jer prate čovjeka od rođenja do smrti. U njima su sintetizirani različiti oblici narodnog stvaralaštva od glazbe i plesa pa do teatarskih elemenata i usmenih književnih oblika. Usmene su lirske pjesme stalna pratilja narodnih obreda i običaja, a vjerovalo se da će magičnost obreda i pjesama ispuniti određene želje i molbe puka²¹.

Narodni običaji u hrvatskoj etnologiji nazivaju se i godišnji, kalendarski, ročni ili periodični. Svaki se od njih zbiva na određeni datum ili tijekom više dana kalendarske godine (Gavazzi,

²⁰ (Bego, 1991: 309-312)

²¹ (Dragić, 2007: 369)

1991). U ovu skupinu ne ubrajamo one običaje koji se vrše tijekom godine nevezano, kada se ukaže potreba ili naročit povod da se običaj izvrši, ali nikako vezano za određeni datum (primjerice ratarski običaji, svadbene i pogrebne).²²

Proučavajući običaje proučavamo povijest i baštinu, ono što ostaje zabilježeno ne samo na papiru, već u sjećanju i mislima. Što su običaji nekog kraja brojniji, što ih se češće ponavlja i što je brojnija zajednica koja ih čuva time je ta kultura bogatija i raznovrsnija. Kroz njih je moguće sagledati život i čovjeka bez prepreke vremena i prostora, biti dio jednog svijeta kojeg nismo imali prilike doživjeti. Oni zrcale dušu jednog kraja. Zanimajući običaje zanemarujemo svoju povijest, ono najvrjednije iz nje - živo iskustvo.

Iz tog razloga, u prikazu kaštelanskog kraja posebno mjesto zauzimaju narodni običaji. Rad će prikazati velik dio običaja, onih minulih, ali i onih koji kroz stoljeća odolijevaju prolaznosti. Običaji su prožeti apotropejskim obredima s ciljem odvratanja demonskih sila od ljudi, domova; stoke, štala; doprinosu zdravlju i ljepoti; povećanju rodosti polja, i liječenja bolesti²³. Tako će i sljedeći običaji biti ispunjeni simbolikom vode, vatre, zelenila i buke, kao kulturnih sastavnica apotropejskih obreda.

Temeljna paradigma hrvatske tradicijske kulture, ističe Botica (2011), je biblijsko. Taj utjecaj posebno je vidljiv u verbalnoj tradicijskoj kulturi na koju su najveći utisak ostavile priče, pjesme i mudre izreke. Interferenciju tradicijskog i biblijskog objašnjava brojnim običajima koji se temelje na vjerskim elementima kao i pučkim pjesmama i obredima koji svoj izvor imaju u liturgiji. Napominje kako je tradicijska kultura primala one dijelove koji su bili lako pamtljivi i prilagođavali se novim životnim okolnostima.

Da je u velikoj mjeri točno sve što Botica ističe, jasno će potvrditi prikaz i objašnjenje kaštelanskih običaja koji nedvojbeno dokazuju da tradicijska duhovnost svoje korijene ima upravo u biblijskom.

4.1. Adventski i božićni običaji

Predbožićne pripreme u Kaštelima počimlju već na blagdan Svih svetih (1. studenoga), poznatijeg u Kaštelima kao Prvi Božić. Uz taj dan veže se običaj prvih kolendi, koji se u

²² (Gavazzi, 1991: 9)

²³ (Dragić, 2007: 370)

Dalmaciji živo zadržao na tri dana božićnih blagdana i to oko Božića, Nove godine i na Sveta Tri kralja²⁴. Na Prvi Božić grupice djece krenule bi od kuće do kuće pjevajući:

“Ja san mali rebac, doša san van krkelezat - kome bobić, kome grozdić, na dobro van doša prvi Božić.”

Nakon pjesme, stariji bi djecu nagradili s nekim prigodnim darom, najčešće slasticama.

Kazivačica se prisjeća kako su na Prvi Božić zaljubljeni momci potajice darivali djevojke, a bio je običaj i ostaviti znak križa na nečijem grobu. Znak na grobu nečije obitelji značio bi da je netko zacrtao djevojku iz njihove kuće. Mladić bi kredom nacrtao križ i tako poručio djevojčinoj obitelji da će je za sv. Andriju doći isprositi.²⁵

Iza blagdana Svih svetih, obilježava se blagdan sv. Katarine sv. (Kate), uz koji se vežu sljedeće uzrečice:

“Sveta Kate kokošica - misec dana do Božića.”

“Sveta Kate - snig na vrata.”

“Sveta Kate - pari k’ ognju gnjate.”²⁶

Prvog dana u prosincu započinje Advent ili Došašće, vrijeme pripreme za Božić. U tom periodu inzistiralo se na postu i molitvi, a smatrala su se neprikladna razna slavlja, pogotovo svadbena o čemu svjedoči i ova narodna izreka:

“Ko se ženi u Adventu, vodi ženu nekulentu.”²⁷

Slijede blagdani sv. Andrije i sv. Barbare, i ove narodne izreke u Kaštelima:

“Kako vrime na Barbaru, tako četrdeset dana.”

“Ako na Barbaru zagrmi barem jedan put, bit će grmljavine češće.”²⁸

²⁴ (Acalija, 1997: 40)

²⁵ Stanislava Carev.

²⁶ (Acalija, 1997: 40)

²⁷ Stanislava Carev.

²⁸ (Acalija, 1997: 40, 41)

U starije vrijeme, u Kaštelima se nije posebno slavio blagdan sv. Nikole, već samo blagdan sv. Lucije (sv. Luce), sicilijanske djevice iz Sirakuze, zaštitnice vida, krojača i kovača. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi za blagdan sv. Lucije posebno su karakteristične ljubavne divinacije. Na blagdan Svete Lucije djevojke ili mladići ispisuju imena svojih simpatija na dvanaest (negdje 11, a negdje 13 papirića). Često bi jedan papirić ostajao prazan. Do Božića bi svaki dan, uglavnom nakon zornice gubili ili u vatru bacali po jedan papirić, a poslije ponoćke otvorili bi zadnji papirić i vjerovali da će se udati odnosno oženiti s osobom čije je ime na papiriću. Ukoliko bi djevojci ili mladiću ostao prazan papirić vjerovalo se da se u nastupajućoj godini ta djevojka neće udati, odnosno taj mladić neće oženiti.²⁹ Na području Kaštela, kažu kazivači, nije bilo takvih običaja. No, bilo je proricanja vremena u nadolazećoj godini. Dvanaest dana od blagdana sv. Lucije do Božić zovu se brojanice, Lucini dani ili vidioći, i služe za proricanje vremena.³⁰ U narodu se govorilo:

“Kakvo je vrime na Svetu Lucu takav će bit sičanj,

Drugi dan po Sv. Luci, takva će bit vejača.

Treći dan po Sv. Luci, takav će bit ožujak.

Četvrti dan po Sv. Luci, takav će bit travanj.

Peti dan po Sv. Luci, takav će bit svibanj ...”³¹

Uvečer, prije spavanja, djeca bi iznad uzglavlja stavila čarapice u očekivanju da im svetica u nju staviti dar. Vjerovali su da dolazi na magarcu, pa bi djeca obično njenom magarcu dan prije na pragovima svojih kuća ostavljale vodu, a sveticu bi na stolu dočekalo nekoliko slatkiša³².

U Kaštelima se kao i u svim krajevima Hrvatske na blagdan Sv. Lucije sijala pšenica, koja je simbol života, i žetve u katolika, a njenim se zelenilom prizivala plodnost i blagostanje u nadolazećoj godini.³³

Poslije blagdana sv. Lucije obilježava se blagdan sv. Tome uz koji također na području Kaštela, vežemo pripadajuće izreke:

²⁹ (Dragić, 2014: 104)

³⁰ (Dragić, 2014).

³¹ Stanislava Carev.

³² Tomislav Carev.

³³ http://os-ostrog-kastelluksic.skole.hr/upload/os-ostrog-kastelluksic/newsattach/680/Blagdan_Svete_Lucije.pdf

“ Sveti Toma - najmanji dan u godini.

Od Svetog Tome počinje dan resti.

Od Svetog Tome do Nove Godine dan narestete za jedan kokošji korak (ili koliko učini pivac priko praga). ”³⁴

Badnji dan dan je strogo posta i nemrsa. Kaštelani su za badnju večeru objedovali zeleni ili bijeli kupus sa *suvican i suvin šljivian*, a kod nekih se jela riba i na koncu pršurate³⁵. Muškarci su u kuće donosili badnjak, koji se navečer palio jer se vjerovalo da je tu noć snaga sunca najslabija pa bi Kaštelani paleći badnjake vjerovali da tako tjeraju mrak i hladnoću³⁶. Glava kuće poškropila bi badnjak krsnom vodom, moleći pri tom prigodne molitve. Nakon dugih molitava, blagoslova i kađenja kuće tamjanom bio je običaj da cijela obitelj zajedno blaguje. Znalo bi se govoriti: *“Teško kući di na Badnju večer svića ne gori”*.³⁷

Po završetku večere gasi se svijeća s malo vina u žlici. Vjerovalo se na koju stranu pri gašenju svijeće krene dim, ta će strana bolje roditi (more ili polje)³⁸.

Osim na Badnju večer, mještani su se skupljali oko badnjaka još na Božić, na Svetoga Stipana i Svetog Ivana³⁹. U vrijeme kada su vlasti zabranjivale paljenje badnjaka, Kaštelani se nisu htjeli odreći pradjedovskih običaja. Bili su toliko ustrajni u želji za okupljanjem oko badnjaka, pa su često završavali u pritvorima. U tom kontekstu zanimljiva je jedna anegdota. Kada su vlasti došle po jednog kaštelanskog crkvinara, koji je među mještanima bio omiljen, da ga privedu jer pali badnjak unatoč zabrani, on se samo osmijehnuo i kazao im da je najbolje da ga odmah privedu i za iduću godinu jer će i sljedeće godine biti na istom mjestu i ponovno paliti badnjak⁴⁰.

Zanimljivo je da u Kaštelima nije bilo ponoćke, već je misno slavlje počimalo u tri sata ujutro i trajalo sve do zore. Slavlje bi započelo bdijenjem, a zatim bi se tri mise zaredale jedna za drugom. Od božićnih pjesama pjevalo se:

³⁴ (Acalija, 1997: 41)

³⁵ (Dragić, 2010: 247)

³⁶ (Acalija, 1997: 43)

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Tomislav Carev.

“U se vrime godišća mir se svitu navišća

Porojenje Ditića svete Dive Marije...”

Djeca su na svaku kiticu odgovarala:

*“Na Božje rojenje, daj nam mir, veselje!”*⁴¹

Od ostalih pjesama pjevala se obavezno cijela pjesma:

“Veseli se Majko Božja puna milosti,

Veseli se i raduj se rajska svitlosti

Jer si noćas porodila

Svojin mlikon zadojila

*Boga malahna, Boga malahna.”*⁴²

U toj noći muškarci su pucali iz pušaka, a djeca posebnim napravama koje bi punila sumporom i klorom. Vjerovalo se da buka tjera zlo (Bego, 1991). Djeci se govorilo da se na Badnju noć, točno u ponoć, otvara nebo i da ako pogledaju mogu vidjeti Boga, Gospu i sve svece u raj. ⁴³

Poslije božićne mise vrijeme se provodilo uz blagdanski stol i šetnje, prilikom kojih bi svi odjenuli najljepšu odjeću. Uz to je vezana uzrečica:

“Tko na Božić nova ne obuče, tome led se u kosti uvuče, a stari bi još običavali reći: Dica moja - ko je dužan i na Božić je tužan (sužanj)”.⁴⁴

Božić se čestitao riječima: *“Na dobro Vam došlo Porojenje Gospodinovo!”*⁴⁵

Za Božić su se darivale poslastice na bazi kruha, pri čemu su posebno zanimljivi oblici tih poslastica. Figura koja se poklanjala djevojčicama nazivala se guska i predstavljala je

⁴¹ (Bego, 1991: 257)

⁴² (Bego, 1991: 257)

⁴³ Stanislava Carev.

⁴⁴ (Acalija, 1997: 44)

⁴⁵ Stanislava Carev.

simbol plodnosti. Ženskoj djeci darivala bi se i lučica (lutka ili lutkica) pripremajući ih tako za buduću ulogu majke. S druge strane, muškoj djeci poklanjao se luk, kolač od bijeloga kruha u obliku prastarog oružja, simbolizirajući junaštvo (Acalija, 1997).

O tome svjedoči pjesma:

“Slavu, slavu Božiću

na bile kolače

i na crno vino

nek’ se veselimo.

Božiću, blagi dan

svak ti se veseli

koji je najdalje

kući se poteži.

Nikor jema majku

a nikor sestricu

nikor pod prstenom

mladu divojčicu.

Ustanite gori

mlade divojčice

i ajte misit

luke i lučice.

*Ako nećeš luku
umisi mi pavlića
ja van nadozivjen
blagi dan Božića.*

*Projdoše Božići
dojde Mlado lito
ja te ne darova
moja zlatna kito.*

*Projde Mlado lito
dojdoše tri kralja
kad se daruju
dva mila i draga”.⁴⁶*

O teškim vremenima u Kaštelima u starije doba dosta govori i poslovica “*Do Božića i sito i lito, po Božiću i ladno i gladno*”, koja u nekoliko riječi sažima težak život seljaka koji su tijekom čitave godine teško radili, kako bi si makar za Božić uspjeli priuštiti malo blagostanja.⁴⁷

Na Silvestrovo (Stara godina) opet se kolendalo:

*“Došli smo van kolendati,
da nan date marendati,
kokod smokvu, kokod grozdić,*

⁴⁶ (Acalija, 1997: 44,45)

⁴⁷ <http://www.kastelanska-panorama.com/news.php?readmore=784>

na dobro van doša Božić!

Po Božiću sveti Stipan,

po Stipanu sveti Ivan,

po Ivanu svi mladinci,

okrunjeni ki su svecin!

Otvorite vaše škuri

jer zebemo tu na buri,

u kuću nas vi primite

pa nan po tom nazdravite.

Otvorite ormarune,

izvadite botiljune,

rodilo van vino i ulje!

Da si zdravo, kume (Duje)!

Zamirit se nima čemu -

pozdravjamo tvoju ženu!

Veselte se svi u licu -

pozdravjamo tvoju dicu!

U vrtlu van ruže cvatu -

pozdravjamo zeta (Matu)!

A sad vas ostavjamo

i najlipše pozdravjamo!

Sad Isuse budi faljen

po sve vike vika - Amen. “

Ili

“Došli smo van kolendrati

i Božice sve nazvati

Po Božiću sveti Stipan,

po Stipanu sveti Ivan,

po Ivanu svi mladinci,

po mladincin Mlado lito,

rodilo van uje, žito,

rodila van maraščina,

i ostala vrsta vina,

A ti (Jerka), ne bud' lina,

ustani se sa komina

i donesi vrčić vina

i botiju arsi bursi

jer smo žedni kano Turci.

Otvorite armerune

izvadite botijune,

otvorite škafetine

*izvadite biškotine”.*⁴⁸

Jedna od najčešćih kolendi, kako navodi Bego (1991) je ova:

“Zlatno grano od orija Faljen Isus i Marija!

U kući Van srića bila svaka srića i veseje!

Ovo su Van naše žeje naše žeje ovd jubavi,

naše žeje od jubavi ke gojimo prema Vami.

Na dobro Van Mlado lito Mlado lito plemenito!

Rodilo Van uje, žito i lozica po gorica!

Ovde kante ostavimo domaćina pozdravimo.

Domaćin je čovik pravi među judin odabrani.

*Niz Kaštila redon sela poznaju ga sva vlastela*⁴⁹. “

Ako bi u kući bila žena onda bi pjevali:

„Kad govori, pravo zbori u ruci joj posal gori.

Otvorite ormarune izvadite botiljune,

Otvorite škafetine izvadite bićerine.

*Komu smokvu, kome roščić na dobro Van doša Božić!*⁵⁰

⁴⁸ (Acalija, 1997: 45)

⁴⁹ (Bego, 1991 : 257)

Djeca su se veselila Novoj godini ili Počelu jer bi taj dan obično pošli čestitati rodbini, kumovima i prijateljima i to noseći jabuku, u koju su im u svakoj kući zabadali novčić.⁵¹

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi značajno mjesto zauzimaju obredi i pjesme koji su se izvodili uoči blagdana Sv. tri kralja i na sam blagdan.⁵²

Uoči Vodokršća u crkvi se blagoslivljala voda, poslije čega je slijedio blagoslov kuća. Škropljenje je obred kojim svećenik ili biskup škropilom, a domaćin, domaćica ili drugi tko od ukućana grančicom, na primjer, hrasta, bora ili jele, prskaju blagoslovljenom vodom osobe, stvari, domove, štale, dvorišta, vrtove i sl., s namjerom da se očiste i da se od njih odagnaju demoni. Obred je drevnoga porijekla i nalazi se u mnogim religijama⁵³. Od toga dana svećenik, remeta i ministranti kreću u obilazak i blagoslov kuća, njih se svečano dočekuje, počasti pićem i slasticama te daruje novcem⁵⁴.

U Kaštelima se, ističe Bego (1991), znalo koje kuće treba prve blagosloviti. Tako je bio običaj blagosloviti prvo kuće plemića i vlastele, a onda kuće glavara, starješina i članova Bratovštine. Svećenika bi pratila gomila djece koji bi ispred kuća pjevali i uzvikivali:

„Bacite nan sto i jednu smokvu⁵⁵!“

Djeca bi pjevala Gloriju:

„Glorija, gloriya, cicindela,

usve vrime godišća

neću vikat za ništa -

baci, baci, suvi rogači!“⁵⁶

⁵⁰ (Bego, 1991: 257)

⁵¹ (Bego, 1991).

⁵² (Dragić, 2007: 97)

⁵³ (Dragić, 2007: 99)

⁵⁴ (Ivasović, 1940: 84)

⁵⁵ Stanislava Carev.

⁵⁶ (Acalija, 1997: 47)

U Kaštelu Starom koledanjem se zvalo pjevanje mladića pod prozorom djevojke na blagdan Sveta tri kralja. Mladić, vjerni sluga svoje djevojke, dolazi pod njezin prozor da joj uruči dar. Naziva ju svojom dušom, vilom, slatkim cvijetom kojem nema ništa za darovati osim srca puna ljubavi:

„Dobra večer, Bog da,

draga dušo moja,

da ti dara poda

virna sluga tvoja.

Gospojo i vilo,

cvite od slatkosti,

urešenje moje,

kruno od liposti.

Evo nam projdoše

od Božića blagdani,

ali ne projde

ljubav među nami.

Projdoše Božići,

projde Mlado lito,

ja te ne darova,

moja zlatna kito.

Evo su nam došli

Vodokršća kralji,

kad se daruju

među sobom dragi.

Moja dušo draga,

ja dara ne imam,

nego da ti srce

s ljubavlju darivam.

Zbogom, dušo moja,

zbogom, srce moje,

zbogom mi ostavaj,

vilo i gospojo.⁵⁷“

4.2. Korizmeni i uskrсни običaji

U hrvatskoj je tradicijskoj kulturi i usmenoj književnosti kompleks pasije iznimno snažan pokretač.⁵⁸ Motiv pasije najviše je zastupljen u velikom broju lirskih pjesma u kojima je narodni pjevač potresno i lirski sublimirano opjevao Mariju i njezinu bol. Botica (1998), proučavajući hrvatske pasionske usmene pjesme, zapaža kako su poznate na cijelom prostoru Hrvatske, posebice na hrvatskom jugu.

Kompleks pasije vezan je prvenstveno za godišnje običaje Velikog tjedna. Veliki tjedan ili u Kaštelima Velika nedilja jedan je od središnjih događaja kršćanske liturgijske godine. Tijekom cijelog tjedna obavljaju se pripreme za najveći kršćanski blagdan uz prisjećanje posljednjih dana Isusova života.

Posebno se svečano obavljala misna služba od Cvjetnice do Uskrsa. Na Cvjetnicu su se blagoslivljale maslinove, javorove ili palmine grane, a zatim se pjevala Muka poslije koje se izlagao Sveti Sakrament. Na otkucaj sata narod bi govorio:

“Blažena ura, blažen čas, u koji se rodi Isus, Spasitelj naš!⁵⁹“

⁵⁷ (Dragić, 2006: 106)

⁵⁸ (Botica, 1998: 91)

⁵⁹ Stanislava Carev.

Blagoslovljene grane nosile su se kućama, kao blagoslov. Za vrijeme grmljavine, nevremena ili kakve opasnosti žene bi njima mahale kroz prozor, vjerujući da tako tjeraju zlo i vikale:

“Bižite, bižite irudice,

od Isusa proklete,

od svetoga Ivana sapete.

Kud vas sveti Ivan dostiga

Tu vam glavu odsika!⁶⁰”

Na Veliku srijedu predvečer pjevali su se psalmi i započeo bi tzv. *baraban*, lupanje šibicama ili remenjem po klupi kao simbol Isusovog bičevanja i muke⁶¹. Bukom koja se stvarala željela se dočarati grmljavina koja je nastala nakon Isusove smrti. Obično se udaralo granama masline ili vinove loze, a sam čin nazivao se šibanje barabana. Vjerojatno je naziv povezan s Barabom, razbojnikom koji je sudjelovao na Isusovom suđenju pred Poncijem Pilatom.

Na Veliki četvrtak ili Dan posljednje večere u svih sedam Kaštela jelo se zelje i pilo crno vino, kao spomen na Isusovu posljednju večeru. Točno u podne crkvena zvona bi se zavezala i strogo bi se zabranili svi teži poslovi, osobito rad u polju. U svim kaštelanskim kućama na Veliki četvrtak bi se tradicionalno pokrivala sva ogledala jer se vjerovalo se taj dan na njima može vidjeti sotona⁶². U crkvi u Kaštel Starom na Veliki četvrtak u tri sata poslije podne odvijalo se prikazivanje anđela. Taj stari čin, scenski vrlo zanimljiv, nedavno je obnovljen. Dok bi svećenik pripovijedao Isusovu muku, pojavio bi se anđeo (velika drvena lutka) koji leteći pokazuje predmete vezane za Isusovu muku; pijetao, stup, bičevi, kruna, čavli i dr.⁶³

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ (Ivasović, 1940)

U korpusu usmene književnosti za različite oblike stiliziranje posebno su poticajni motivi pranja nogu apostolima, Judin izdajnički poljubac i Petrovo zatajivanje Isusa⁶⁴.

U korizmeno vrijeme, oltar se posebno ukrašavao i to je bila zadaća svih mještana, zajednički rad sela. Djeca bi već ujutro po ulicama vikala: “*Ko jema šenice, graja i sočivice neka nosi na Božji grebac!*”.⁶⁵

U Kaštel Kambelovcu bi se ispod oltara napravilo mjesto za prikazivanje muke, koja se vrtjela uz pomoć satnog mehanizma. Na uljenom papiru vidjele su se sjene malih figura izrezanih od kartona i nanizanih na drvenom obruču. Prikazivale su se slike Isusa na posljednjoj večeri, Judin poljubac, Pilatovo suđenje, bičevanje, Kalvarija... (Bego, 1991)

Na dan Velikog petka tradicionalno se održavala procesija preko cijelog sela. U procesiji bi prvo išao mali križ, a zatim veliki koji se svečano otkrivao i zatim izlagao na klanjanje i ljubljenje. Za vrijeme procesije pjevali su se prijekori *Puče moj, što učinih tebi* i psalam *Ispovidajte se Gospodinu, jer je dobar*. Na svakom prozoru pokraj kojeg je prolazila procesija gorjele su voštanice, a rijetko bi tko iz mjesta izostao u procesiji. Etnolozima je posebno zanimljiva simbolika stroge zabrane obrađivanje zemlje, jer Isusovo mrtvo tijelo leži u njoj, kao i običaj da se taj dan obilnije pije vino koje se pretvara u krv u tijelu.⁶⁶

Danas se prijekori *Puče moj, što učinih tebi* u Kaštelima pjevaju za vrijeme ljubljenja križa i dio su tradicionalnog obreda Velikog petka:

„Puče moj, što učinih tebi? Ili u čem

ožalostih tebe? ... odgovori meni.

Puče moj, ja izvedoh tebe iz zemlje Egipta;

a ti pripravi Križ Spasitelju svomu.

Puče moj, ja vodih tebe po pustinji

četrdeset ljeta i manom pitah tebe, a

⁶⁴ (Botica, 1998 :93)

⁶⁵ (Bego, 1991:259)

⁶⁶ (Gavazzi, 1999)

ti spužvom napoji Spasitelja svoga.

Puče moj, ja uvedoh tebe u zemlju

vele dobru, a ti pripravi Križ Spasitelju svome.

Puče moj, što veće imadoh učiniti,

a ne učinih tebi?

Ja nasadih tebe za vinograd svoj prelijepi

a ti si se učinio meni vele gorak: jer octom

napoji me u žeđi mojoj i sulicom otvori rebra

Spasitelju svome.

Puče moj, ja radi tebe pedepsah Egipat

s prvorođenima njegovim, a ti mene

predade bičima bijena.

Puče moj, što učinih tebi ili u čem ožalostih tebe?

Odgovori meni ...

Puče moj, ja izvedoh tebe iz Egipta

Potopivši Farauna u more crveno,

A to mene predade poglavicama misničkim.

Puče moj, ja pred tobom pođoh u stupu oblaka,

A ti mene odvede u dvor Pilatov.

Puče moj, ja tebe hranih manom po pustinji,

A ti mene bi zaušnicama i bičima.

Puče moj, ja napojih tebe vodom spasenja iz kamena,

A ti mene napoji žučju i octom.

Puče moj, ja zaradi tebe kananejske

Kralje pobih, a ti bi trstikom glavu moju.

Puče moj, ja dadoh tebi štap kraljevstva,

A ti dade mojoj glavi trnovu krunu.

Puče moj, ja tebe uzvisih velikom krepošču,

A ti mene raspe na drvu križa.

Puče moj, što učinih tebi? Ili u čem ožalostih tebe?

Odgovori meni.⁶⁷”

Čuvanje Isusovog groba bila je važna zadaća, i mještani su posebno pazili da uvijek bude vjernika oko njega, kako Isusa ne bi ostavili sama. Čuvari groba ili stražari bili su članovi bratovština, koji su se svakih sat vremena izmjenjivali.⁶⁸ Dragić (2009), pišući o čuvarima Kristova groba, navodi kako danas u Republici Hrvatskoj djeluje dvadeset sedam udruga čuvara Kristova groba.

Jutro Velike subote svečani je trenutak u Kaštelima. U trenu kada svećenik i crkveni kantači zapjevaju *Gloria in excelsis Deo*, oglasila bi se zvona, zavjesa nad Isusovim grobom bi se spustila i dala znak da je prestala žalost i nastupilo uskrsno slavlje (Bego, 1991).

Na sredinu crkve postavljala se velika posuda, a puk bi redom prilazio i u blagoslovljenoj vodi umivao lice i prao ruke, vjerujući kako voda štiti od zla i uroka, te obnavlja duhovno i tjelesno zdravlje. Blagoslovljena voda nosila se kućama kako bi tijekom godine štitila puk od bolesti i nevolja.⁶⁹

Na Veliku subotu u crkvi su se blagoslivljale i uskrsne svijeće, a do Drugog svjetskog rata u Kaštelima bi se kod zvonika ranim jutrom naložila velika vatra ili oganj koji bi se

⁶⁷ Stanislava Carev.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Stanislava Carev.

zapalio kresivom. Žene bi uzimale komade tinjajućih drvca sa vatre koju bi svećenik blagoslovio i nosile ih kući kako bi zapalile vatru na kućnom kominu. Goreće drvo se do kuće ne bi smjelo ugasiti, jer se vjerovalo kako je to «*velika nesrića za cilu godinu*». ⁷⁰

Na uskršno jutro hrana se nosila u crkvu na blagoslov, pa se i danas na području Kaštela uskršna hrana u narodu naziva *blagoslov*. Uskršnji ručak obično bi spremila ženina obitelj, a uz taj običaj se veže i kaštelanska izreka koju se može čuti i danas: “*Izj tuju kokošicu, svoju veži za nožicu!*” ⁷¹

4.3. Običaji životnog ciklusa

U običaje životnog ciklusa ubrajamo one običaje koji prate život čovjeka, a to su redom: rođenje djeteta, sklapanje braka, smrt i pokop.

U prošlosti, kaštelanske su obitelji imale više djece nego danas. Trudnice su obavljale svakodnevne poslove do samog poroda. Ipak, prema ženama u drugom stanju nastojalo se biti susretljiv, naročito s obzirom na hranu. Vjerovalo se da bi se neispunjena želja mogla negativno odraziti na još nerođeno dijete (Bego, 1991).

Žene su rađale u svojim kućama, uz pomoć seoske primalje koja je obilazila žene pred i poslije poroda i pružala im pomoć savjetima. Malo vremena nakon poroda, dolazile su žene iz bliže rodbine, prijateljice i susjede noseći svoj dar za mladu majku. Taj dar nazvao se babine, a sastojao se od kolača, kave, šećera i prošeka. Žena se četrdeset dana nakon poroda smatrala nečistom, i nije smjela nikuda ići, posebice ne u crkvu. Kada bi prošlo razdoblje babinjaka, svećenik bi ju blagoslovio pred vratima crkve, nakon čega je smjela dolaziti u crkvu ⁷².

⁷⁰ http://www.kastela.org/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=7940:velika-subota-u-kastelanskoj-proslosti&catid=23:aktualnosti&Itemid=5

⁷¹ Tomislav Carev.

⁷² Stanislava Carev.

U kaštelanskom kraju posebno se pazilo na to da se dijete što prije krsti. Ako je bilo potrebno, primjerice zbog smrtne opasnosti, dijete bi krstila primalja ili druga žena koja bi se zatekla u kući a takvo krštenje poznato je kao zlamenovanje⁷³.

Poznato je da su u starije vrijeme slabašnu djecu najčešće zavjetovali sv. Anti. Djecu bi odjenuli u mali crni habit opasan bijelim konopčićem.⁷⁴ U nekim mjestima, osobito gdje su djeca umirala odmah nakon rođenja roditelji su obično dolazili svećeniku i birali apostolska imena, zavjetujući se da će djetetu nadjenuti ime po apostolu ako preživi (Bego, 1991) .

Mlade majke bi uvečer nad djetetom molile;

„Dječja molitvica pred spavanje

Idem leći, spati

Boga zvati

Bog će mi se i ozvati

U njegova Diva Mati

Svaku će mi pomoć dati

I od zla me obraniti.

Ja se križem križam

I pod svetim križem ligam

Križ moj sveti mene čuva

Od jutra do mraka

A sam Bog moj

Do mojega danka.

Ja ligam u posteju svoju

Kano u greb svoj

⁷³ (Bego, 1991: 269)

⁷⁴ Isto.

Ako li prminem primi, Bože duv moj

*Ako li ostanem, fala tebi, Bože moj!*⁷⁵

U običajima životnog ciklusa važno mjesto zauzima i svadba. Mladići i djevojke na području Kaštela najčešće su se upoznivali tijekom večernjih šetnji poslije mise. Njihove simpatije počimale su tzv. ogledanjem, prvim iskazivanjem naklonosti i simpatije. Djevojke su uvijek šetale u grupama, kao i mladići. Mladići su često djevojkama preko prijatelja poručivali pisma s porukama poput ove:

*“Tri put osan, pogodi ko san?!”*⁷⁶

Prosidba djevojke i prstenovanje odvijali su se u krugu najbližih uz svečaniju večeru. Nakon prošnje mladić bi smio djevojku izvoditi u šetnju po Brcu (trgu). Zaruke su znale potrajati i do nekoliko godina.⁷⁷ Posebno se pazilo na to da se djevojke udaju redom: nije priličilo da se mlađa sestra uda ukoliko starija sestra još nije udata⁷⁸. Isto je vrijedilo i za mladiće. Pred samo vjenčanje mladenci bi se tri puta napovjedili u crkvi, a vjenčanje se sklapalo subotom ili nedjeljom poslije podne⁷⁹. Svatovi bi se najprije okupili u kući mladoženje i poslije kraćeg čašćenja krenuli po mladu. Kada bi tamo došli, mlada nevjesta okitila bi ih cvijećem.

Na čelu povorke bio je barjaktar, noseći narodnu zastavu. Uz pjesmu i humor kumovi bi otkupljivali mladu i darivali susjeda koji ju je čuvao za njihovog mladoženju. Na crkvenim vratima mladence bi dočekaio župnik i blagoslovio ih svetom vodom. Poslije samog obreda vjenčanja svatovi bi krenuli mladoženjinu kući. Dolaskom u kuću mlada bi kleknula na prag i poljubila ga. Tada bi joj žena iz bliže rodbine dala dječaćića da ga poljubi i pomiluje. U tom činu krila se vjerojatno želja da i buduća nevjesta svojoj novoj kući što prije podari sina.⁸⁰

Pirni stol ukrašavao se raznoraznim cvijećem, obilovao je hranom i najboljim venom. Pjesme, šale i nazdravljanja nije nedostajalo. Pjevalo se obavezno *Lipo ime ... uz želje*:

⁷⁵ Stanislava Carev.

⁷⁶ Isto

⁷⁷ (Bego, 1991).

⁷⁸ Isto

⁷⁹ (Bego, 1991 :270)

⁸⁰ (Bego, 1991).

*“I oči i čelo sve mu bilo veselo! Prid svon ovon družinon da mu je čast, da mu je čast!
Na putu ga srića srila, a u kući Bog pomoga! Živia”!*⁸¹

Zdravice su obično bile kratke, sročene u nekoliko stihova:

*“Proša san kraj kuće; pala s kuće kupa i da ste mi zdravo, svi okolo skupa”!*⁸²

Zanimljivo je da se neposredno prije vjenčanja sastavljao popis odjeće i ostalih predmeta koje djevojka dobiva kao miraz. Takve su popise sastavljali župnici u prisutnosti svjedoka i stručnih procjenitelja. Na kraju sastavljanja popisa djevojka bi izjavila kako smatra da je podmirena i da ne postavlja druge zahtjeve pred svoje roditelje (Bego, 1991). Slijedi primjer jednog takvog popisa iz 1809. godina.

Nota br. 2 prijevod

U ime Isusa Krista. Amen

Godina presvetog rođenja Gospodina našeg 1809, dan ponedjeljak 27. listopada. Sastavljeno u Kaštel Gomilici i od mene potpisanog župnika u prisutnosti svjedoka Pavla Prazinova i Ivana Gunpira i javne procjeniteljice Franke, žene Antona Ljubenkova.

Popis ruha dana u miraz Mandi, kćeri pok. Petra Marinčića, udanoj za Špira Gunjevića pok. Duje iz Kaštel Štafilića, od Stjepana reč. Ivanko, sina pok. Petra Marinčića.

- *Jedna skrinja od orahovine*
- *Jedno zeleno rakno od raše*
- *Jedna krunica od koka sa sedam srebrnih medaljica*
- *Dvije sukne od modre raše*
- *Dva pamučna fuštana*
- *Jedna alja od zelene raše*
- *Jedna alja od čoje*
- *Četiri ženske košulje*

⁸¹ (Bego, 1991 :273)

⁸² (Bego, 1991 :273)

- *Četiri marame sa šarama i radnjom*
- *Četiri para bječava*
- *Jedan par naušnica*

Upitana od mene, da li je zadovoljna onim što joj je dano, odgovori da je zadovoljna, a da bi posvjedočila istinitosti toga, ona se odriše svih nepokretnih i pokretnih materinskih i očinskih dobara i svih onih koji bi joj na bilo koji način mogli dopasti, izjavljujući se podmirenom i zadovoljnom, te ispuštajući namirnicu stalnog uživanja i posjedovanja za sva vremena.

Don Ignacije Bakotić sastavi ovo, ovako zamoljen od Stjepana Marinčića i Mande, njegove sestre.

Pavao Prazinov zamoljeni svjedok potvrđujem, a kako ne znam pisati pravim znak +.

Ivan Gumpir, zamoljeni svjedok, potvrđujem, a kako ne znam pisati pravim znak +.⁸³

Bego (1991) ističe kako je pobožnost prema mrtvima u Kaštelima bila vrlo živa. Smrt bi se najavljivala dugim zvonjenjem. Po zvuku zvona znalo se je li umro muškarac, žene, dijete ili bratim. Sprovodi su se obavljali uglavnom poslijepodne, tijekom kojih su se pjevali versariji s tri noćnice. Obično bi jako dugo trajali pa su muškarci, s vremenom, sve manje sudjelovali na sprovodima.

Sprovod je završavao riječima:

“Naša Gospojo Srca Isusova, moli za nju/njega”!⁸⁴

Poslije pokopa, tajnik bratovštine izvikivao bi imena bratima, i bilježio je li svaki od njih prisustvovao sprovodu, jer je slijedila kazna za bratima koji bi izostao na sprovodu. Znalo je biti i trke preko polja da se stigne na izvikivanje imena⁸⁵. Pjevana misa za pokojnika bila bi obično sutradan, a osam dana nakon sprovoda molilo se u kući za pokojnika.

⁸³ (Bego, 1991: 834,835)

⁸⁴ (Bego, 1991: 268)

⁸⁵ (Bego, 1991: 268)

Kao i u cijeloj hrvatskoj tradiciji, Mrtvi dan je bio posebno obilježen sjećanjem na pokojne. U Kaštelima se palio lumin, ulje u čaši vode i zapaljena dušica koja pluta na ulju. Paljenje svijeće simboliziralo je tjeranje tame i pomoć duši da dođe u raj. Prema riječima kazivačice, palilo se onoliko svjećica ili lumina koliko se mrtvih u kući oplakivalo, a vjerovalo se da duše pokojnih lebde nad tim svjećicama⁸⁶.

Mrtvi dan, po pričama starih Kaštelana, bio je dan kada se moglo spasiti duše u čistilištu i izmoliti Isusa da ih primi u raj. Vjernik se trebao ispovjediti, pričestiti, odslušati svetu misu i izreći preporuku za dušu pokojnika kojeg želi spasiti od paklenih muka. Štoviše, starije žene u Kaštelima su držale: koliko puta taj dan uđeš u crkvu, toliko duša u čistilištu možeš spasiti.⁸⁷

5. Sveci koji se posebno štiju u Kaštelima

Kaštela, iako čine jedan grad, međusobno se razlikuju svojim običajima što pridonosi kulturnoj raznolikosti i bogatstvu tog kraja. Tako je svaki od sedam bisera imao svoje blagdane, običaje, bratovštine i pjesme. Svaki od njih bio je dio cjeline, ali i mjesto samo za sebe.

Od Splita prema Trogiru, najistočniji od svih sedam kaštela je Kaštel Sućurac. Ime je dobio po svom svecu zaštitniku sv. Jurju, čija se crkvice nalazi na obroncima Kozjaka iznad nekadašnjeg sela Putalj. Sveti Juraj jedan je od najštovanijih svetaca u kršćanstvu. Njegov kult iznimno je raširen u hrvatskoj kulturnoj baštini⁸⁸. U Kaštel Sućurcu za svetog Juru brao bi se bršljan i pravili bi se vijenci koje su curice i dječaci stavljali na glavu. Taj je običaj u narodu bio poznat kao *zeleni Jure*⁸⁹. Okupljanja za blagdan sv. Jure bila su prožeta recitiranjem o životu i mučeništvu toga sveca, posebice o glasovitoj pobjedi zmaja.

Blagdan sv. Jurja i Marka u Kaštelima se vezao uz blagoslov polja. Iz župnih crkava krenule bi procesije s križom, uskrsnom svijećom i trojicom s tri svijeće na posebnu tronošcu. Procesija bi se zaustavljala na četiri mjesta, ispjevala četiri evanđelja i dao blagoslov (Bego, 1991). Najprije bi župnik uzeo u ruke križ te se okretao na četiri strane svijeta govoreći:

⁸⁶ Stanislava Carev.

⁸⁷ Stanislava Carev.

⁸⁸ (Dragić, 2013: 269)

⁸⁹ (Dragić, 2013: 304)

“Evo križ Gospodinom, bižite strane suprotivščine, pobidija je Krist Gospodin, lav iz kolina Judina, korjena Davidova, aleluja!”⁹⁰

Zatim se zazivao Gospodin da uzdrži urod težaka, da ga čuva od svake bolesti kako bi došao do zrelosti. Molilo se: ... „*da sve vitre i oblake umirit i uklonit udostojiš se!*”⁹¹ Nakon toga, polje bi se blagoslivljalo svetom vodom moleći da Bog podari kišu kada težaku bude potrebita. Poslije blagoslova, puk bi ostao u prirodi na zajedničkom ručku. Na Jurjevo Kambelovčani bi pošli na zajednički ručak Gospi na krugu, a Gomiličani sv. Mihovilu u Lažane. Na Markovo obrnuto.⁹²

Uz svetog Juru, Sućurani posebno slave i blagdan sv. Luke i sv. Roka. Vjerujući pričama starih Sućurana, blagdan sv. Luke obilježava se od davnih dana. Djeca bi se djedovima i očevima odlazila u crkvicu na vrhu Kozjaka gdje se misa održavala makar sijevalo i grmilo. Sv. Roko zaštitnik od kužne epidemije, gube, rana i kolere, slavi se u svih sedam Kaštela, a naročito u Sućurcu jer je suzaštitnik Kaštel Sućurca. U tom mjestu na blagdan Velike Gospe naveliko bi se pripravljala hrana za blagdan sv. Roka. Na blagdan Velike Gospe išlo bi se crkvi Velike Gospe od Hladi. Mnogi su tu ostajali noćiti i vraćali bi se sutradan nakon procesije na blagdan sv. Roka. U tom mjestu vjernici se sv. Roku preporučuju: *Sveti Roko, „Boga moli, da nas kuga ne pomori!”*⁹³

U usmenim predajama starih Kaštelana ostala je zapamćena molitva sv. Roku:

*„Zdravo Roče, naš presveti, od poroda izvrstnoga. S križem rođen i začet s lijeve strane boka tvoga. Na daleko otišavši, kužne ti si ozdravljao i njih rukom doticao, zdravlje si im povraćao. Zdrav ponovno, Roče sveti, zvan od glasa nebeskoga, tebi moć da Bog propeti, kugu dizati od svakoga.”*⁹⁴

Ove riječi prelazile su bezbroj puta preko usana svih Kaštelana, jer je upravo kuga zapamćena kao najveće zlo koje je poharalo Kaštela i odnijela više života, što starijih što mlađih, nego iti jedan rat.

Drugi po redu od Splita prema Trogiru je Kaštel Gomilica. Najmanji od svih sedam Kaštela. Nekad najmanji i po broju stanovnika.

⁹⁰ (Bego, 1991: 260)

⁹¹ Isto.

⁹² Isto.

⁹³ (Dragić, 2013: 171)

⁹⁴ Stanislava Carev.

U Gomilici se posebno štiju blagdan sv. Jeronima, zaštitnika župe, zatim blagdan sv. Kuzme i Damjana te blagdan Snježne Gospe, u Gomilici zvan Gospa od Milosti. Blagdan Gospe od Milosti u životu Gomiličana ima posebno značenje, o čemu će više riječi biti u nastavku rada.

U Kaštel Kambelovcu tradicionalno se slavi blagdan sv. Mihovila. Bego (1991) navodi kako čak postoji odluka splitskog kneza iz 1757. godine Danijela Balbija da će svatko tko bude radio nered na blagdan sv. Mihovila u Kambelovcu ili sv. Luke u Sućurcu biti kažnjen globom od 50 dukata. Kambelovčani od davnina posebno štiju Gospu od Karmena. Blagdan se slavio osminom, odnosno osam dana poslije blagdana molilo se pred Gospinim kipom koji je stajao nasred crkve.

U čast Gospi od Karmena pjevalo se:

“Karmel gore svijetla kruno,

dobra Majko, čuj nam glas.

Ljepša si od sunca puno,

Svrni pogled blag na nas!

Gospe sveta od Karmela!

Kambelovca ti si spas!

Ti si slava našeg sela.

Ti si majka sviju nas.

Divna nekoć Karmel gora

Ilijin je bila stan

Tvoj mu lik je, zvijezdo mora,

U oblaku bio dan.

Karmelsko je sveto brdo

*Tebi Gospe diglo hram,
Da u njemu srce tvrdo
Smekšat može vjere plam...
Pređi naši, oci, majke
Kambelovca cijeli puk
Tebi slahu riječi slatke
Da ih Gospe, vodiš svud..“⁹⁵*

Danas se Gospi na Krugu u Kambelovcu pjeva:

*“... Kolera kad žrtve nosi Kambelovac Majku prosi
Vapi njeno sveto ime kužna bolest presta s njime.
Daj nam zdravlje izvrsnosti izbavi nas od zlobnosti
Tebi dajem dušu moju jakost, ljubav, sriću svoju...”⁹⁶*

24. lipnja poseban je dan za Kaštel Lukšić. To je dan kada Crkva slavi rođenje sv. Ivana Krstitelja, koji je ujedno i zaštitnik Lukšića. U našoj tradicijskoj kulturi za taj se dan vežu pretkršćanski kulturni običaji paljenja krijesova ili svitnjaka. Posebno su mu se veselila djeca, radoznalo promatrajući susjedne svitnjake i uspoređujući u čijem je dvoru svitnjak najveći. Uoči blagdana Sv. Ivana skupljala su se drva koja bi se palila čim padne mrak. I stari i mladi preskakivali su vatru vjerujući da im taj čin donosi zdravlje i sreću. Kada bi preskakali vatru, vikali bi: „*Od Ivana do Ivana, da nas noge ne zaboje!*”⁹⁷

⁹⁵ (Bego, 1991: 277, 278)

⁹⁶ (Bego, 1991: 279)

⁹⁷ Tomislav Carev.

Motiv vatre, pepela i svitnjaka apotropejski je čin koji simbolizira sagorjevanje svih zala koja su zadesila narod. Ovaj običaj dugi niz godina odolijeva prolaznosti, pa se i danas na blagdan Sv. Ivana pale krijesovi u Kaštelima.

Lukšićani na blagdan sv. Ivana odlaze u procesiji u crkvicu na Birnju. Tradicija je to koja se stoljećima niti jednom nije prekinula. Oko crkvice svaka obitelj ima svoj stol, i kao što se zna gdje je u selu nečija kuća, tako se i na Birnju zna gdje je nečiji stol. Ukoliko neka obitelj ne dođe jer je u koroti, nitko iz poštovanja ne sjeda za njihov stol. Običaj je, da se onoga koji prvi put dođe na Birnje zalije crnim vinom⁹⁸.

Dojnjočašteleni su posebno slavili blagdan Sv. Felicija. Čašćenje tog kršćanskog mučenika, čiji su posmrtni ostaci smješteni u kamenu raku na posvećenom mu oltaru, traje od 1904. godine, kada je obavljen prijenos svečeva tijela iz Rima u Kaštel Stari⁹⁹. Frane Ivasović u knjizi *Kaštel Stari - Crtice iz njegove povijesti i života* opisuje dolazak broda sa svečevim tijelom i daljnje događaje:

"Kada je brod pristao u Stari i to, kako se pripovijeda, blizu kaštela Cega, narod ga je dočekaio velikim i neopisivim veseljem. Njegovo je tijelo bilo sahranjeno u drvenoj raki i, kako predaja priča, bilo je privremeno postavljeno na oltar Gospe od Ruzarija, dok se nije napravila kapela i oltar. Iz računa se dokazuje da je odijelo Svečeva tijela napravljeno i nabavljeno u Rimu. Od godine 1804. do 1805. bilo je sakupljeno milostinje u čast sv. Felicija libara 7677. U računima crkvinarstva od 1805. i 1806. ubilježene su isplate za izgradnju njegove kapele i oltara (menza starog oltara proširena je da bi na nju bila smještena raka sa tijelom sveca). U tim se računima spominje proto Kažimir i meštar Menego, koji su radili kapelu i oltar".¹⁰⁰

Čudotvornost sveca prenosila se naraštajima. Svjedočenje ozdravljenjima su mnogobrojni štapovi odbačeni u trenucima ozdravljenja nogu, te zavjetni darovi od

⁹⁸ Stanislava Carev.

⁹⁹ <http://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/322-prilozi-lanova/12645-svecano-proslavljen-blagdan-sv-felicija-u-kastel-starom.html>

¹⁰⁰ <http://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/322-prilozi-lanova/12645-svecano-proslavljen-blagdan-sv-felicija-u-kastel-starom.html>

posrebrnih metalnih pločica u obliku nogu, ruku, očiju...obješenih na svečev oltar. I danas, na molbu osoba koje traže svečev zagovor, župnik otvara poklopnice na kamenoj raki¹⁰¹.

6. Narodne predaje u Kaštelima

Termin priča, može poslužiti kao skupni izričaj za sve oblike usmenog pripovjedanja koji se u teoriji i poetici usmene književnosti pojedinačno zovu bajka, priča i pripovijest, šala i pošalica, predaja i legenda, anegdota, vic i basna¹⁰². U predajama i legendama čovjek je otvarao brojna životna pitanja i davao odgovore na njih. Botica (1995) smatra da je velik broj priča u hrvatskoj usmenoj književnosti rezultat mjesne duhovnosti koja je prirodno srasla s ljudima nekog područja.

Dragić (2008) definira predaju kao vrstu priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja, i predlaže sljedeću podjelu:

1. Povijesne predaje
2. Etiološke predaje
3. Eshatološke predaje
4. Mitske (mitološke) predaje
5. Demonske (demonološke) predaje
6. Pričanja iz života

Nadalje, rad donosi najpoznatije predaje s područja Kaštela, koje u gore navedenoj podjeli, možemo svrstati u kategoriju pričanja iz života.

¹⁰¹ <http://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/322-prilozi-lanova/12645-svecano-proslavljen-blagdan-sv-felicija-u-kastel-starom.html>

¹⁰² (Botica, 1995 : 141)

6.1. Mila Gora

Na brdu koje Gomiličani od milja nazivaju Mila Gora nalazi se crkvice Gospe od Milosti. 4. i 5. kolovoza zavjetni je blagdan Gomiličana jer je na taj dan, po zagovoru Blažene Djevice Marije, prestala kuga u Kaštelima. Kako je već istaknuto, kuga je u Kaštelima odnijela više života nego iti jedan rat. U trenucima opasnosti puk se obraćao Bogu, Gospi i svecima, o čemu svjedoči velik broj pjesma s područja Kaštela. Gomiličani Milu Goru nazivaju zemaljskim rajom, mjestom gdje je nebo svojom mилоšću dotaknulo zemlju. Predaja o Miloj Gori prenosi se stoljećima, s generacije na generaciju. U toj priči posebnu zaslugu ima hvarski biskup fra Fulgencije Carev, rodom iz Kaštel Gomilice.

Priča ide otprilike ovako;

U devetnaestom stoljeću kuga je zaharala Kaštelima. Odnijela je života i života. Mještani su bili izbezumljeni, nisu znali kako se obraniti od bolesti. Za pomoć su se obratili fra Fulgenciju Carevu, hvarskom biskupu rođenom u Gomilici. Molili su ga da im kaže što im je činiti. Fra Fulgencije je skupio mještane, darovao im Gospinu sliku i naredio da svaki dan kad začuju crkvena zvona, gdje god bili, kleknu i izmole tri Zdravo Marije i tri Slava Ocu na čast Gospe. I narod ga je poslušao, kad bi začuli zvuk zvona težaci su bacali oruđe i padali ničice moleći se Gospi. Cijelom Gomilicom gromoglasno je odjekivala Zdravomarija. I zaista, po zagovoru Blažene Djevice Marije, kuga prestade u Kaštelima. Vjerni puk, tada odluči u čast Gospi ovaj dan proglasiti zavjetnim blagdanom Gomilice i sagraditi crkvicu na brdu.

Već stoljećima, 4. kolovoza organizira se tradicionalna procesija u kojoj se hodočasti na Milu Goru. Tada muškarci prenose sliku Gospe od Milosti iz župne crkve sv. Jeronima na Milu Goru. Na taj dan pjeva se tradicionalna pjesma *Zdravo, zvizdo mora*, himna Gomilice. Crkveni pjevači, jedan po jedan kleknu pred Gospinu sliku i pjevaju:

„Zdravo zvizdo mora,

Majko Božja slavna,

Vrata rajskog dvora

Stazo priupravna.

Primi pozdrav koji

Gabrijel ti daje

Daj nam mir u Bogu

Dignuv za sve nam jade.

Život čist prosimo

Pravi put išćemo

Kad ga dovršimo

K Isusu pojedemo

Ti mater se ukaži

U jadu svakome

I molbe prikaži

Svom sinu slatkome

Djevice presveta

U svom napunjenju

Digni sve što smeta

Našemu spasenju

Ocu nebeskome

Čast i Sinu dika

I Duhu Svetome

Slava sve do vika“.

Crkvice Gospe od Milosti nalazi se iznad mjesta udaljena otprilike dva kilometra, a njezina zvona nose ime Marko i Fulgencije¹⁰³. Marko, jer se tako zvao biskup koji ju je blagoslovio, i Fulgencije, jer je savjetom Gomiličkog svećenika narod isprobio Gospinu Milost.

6.2. Gospa na Hladi

Prema nekim pisanim i sačuvanim podacima, Svetište Gospe na Hladi je na današnjemu sućuračkom groblju sagrađeno 1393. godine. Kako se crkva nalazila u blizini turske granice, više puta je stradala od Turaka, a kako je u svom izvještaju napisao apostolski pohoditelj Augustin Priuli 1603. godine: "Mještani nisu smjeli na crkvu staviti vrata i zatvoriti je jer to nisu dopuštali Turci."¹⁰⁴

Mletački pisac i kroničar Flaminio Cornaro u svojoj kronici iz 1761. godine navodi svetište "Sućuračke Gospe" kao jedno od najglasovitijih Gospinih svetišta u Mletačkoj Republici, dok 1775. godine papa Pio VI. bulom dodjeljuje milost povlaštenoga oltara Gospinu svetištu. Ovdje se i danas održavaju hodočašća za blagdan Velike Gospe i sv. Roka, a o brojnim čudima nastalim posredstvom Svete slike Majke Božje koja se i danas nalazi u svetištu Gospe na Hladi govori se i danas¹⁰⁵.

Ovaj tekst o čudesima se nalazi u knjižici "Gospa na Hladima" koja je separat iz Kalendara Srca Isusova i Marijina za 1909. godinu:

¹⁰³ (Bego, 1991: 802)

¹⁰⁴ <http://www.hkv.hr/reportae/ostali-autori/8844-gospa-na-hladi-katel-suurac.html>

¹⁰⁵ <http://www.hkv.hr/reportae/ostali-autori/8844-gospa-na-hladi-katel-suurac.html>

Doba je Marmonta, Napoleonova maršala. Vojska francuska zaposjela sva znamenitija mjesta u Dalmaciji. Vojvoda Marmont, dobivši naslov "knez Dubrovački", najvolio u Kaštelima stanovati - a kadšto se vidjelo s njim do 14 generala, da ljetuju u ravnim Kaštelima. I u Kaštel-Sučurcu bijaše jedan na čelu jake posade, koji bijaše odabrao za svoj stan veliku starinsku palaču zvanu Biskupija".

One godine 1810. kad je Napoleon radio oko Ilirskog kraljevstva, vladala je u Dalmaciji velika suša. U Sućurcu šest mjeseci ne pade ni kapi kiše. U toj ljutoj nevolji župnik i puk odlučiše sliku Majke Božje na Hladima u procesiji prenijeti u župnu crkvu, da isprose tako potrebitu kišu.

Uoči procesije zvona po običaju dugo i dugo navješćivala sutrašnji svečani ophod. Zapovjednik francuske posade, šetajući se obalom mora, susretnu jedan skup seljaka, te ih namrgođen upita:

- Čemu ta predugačka zvonjava?

Saznavši za uzrok, udari na sav glas porugljivo hahati! Zatim krenu dalje. Seljanima to žao bilo, a ne progovoriše, jer veliku gospodu i malu ranu nije dobro prezirati.

Sutra dan bila procesija. Vas puk pobožno pratio sliku Majke Božje. Dan bijaše vedar kao riblje oko, sunce peklo kao za oklad, nebo rekao bi od željeza, nigdje ni vlasi oblaka. Pri koncu je procesija. Svijet ulazi u crkvu, nosači polažu sliku nasred crkve, a puk srdačno moli: "Sveta Marijo, moli za nas!"

U čas oblak zastro obzorje, zablieska nekoliko puta, i eto kiše, tihe kao mane nebeske, i nastavi kiša padati cijeli onaj dan i cijelu noć. Bijaše to pravi, pravcati dar Božji, koji spasi ljetinu. Zapovjednik francuski, svladan od očevidnog Čuda, sutradan bosonog – s njim cijela posada, puk i sila naroda iz okolice - uz najveće slavlje i gruvanje topova, povratiše čudotvornu sliku njezinom Svetištu na Hladima.¹⁰⁶

¹⁰⁶ <http://www.hkv.hr/reportae/ostali-autori/8844-gospa-na-hladi-katel-suurac.html>

6.3. Nestalo kamenje

U Kaštelima se često može čuti i predaja vezana za gradnju crkve sv. Ivana Krstitelja. Kaštelani su odlučili sagraditi crkvu sv. Ivanu u blizini crkve sv. Marka na brdu. Počeli su sakupljati sav potrebit materijal iz sela i nosili ga na mjesto gdje su naumili sagraditi crkvicu. No, svake noći nešto se čudno događalo. Ujutro kada bi narod došao na brdo ne bi bilo niti jednog kamena, sav materijal bi netragom nestao. To se događalo više dana za redom, a mještani su bili izbezumljeni i krenuli među sobom tražiti krivca, vjerujući da netko krade sav materijal namijenjen za gradnju nove crkve. Ubrzo, sav nestali materijal pronašli su na drugom dijelu brda. Pretpostaviše da su ga tamo prenijeli nebeski anđeli i zaključili da je to Božji znak da se crkva treba sagraditi baš na tome mjestu. I zaista sagradiše upravo na tom mjestu crkvu Sv. Ivana Krstitelja.¹⁰⁷

6.4. Kaštelanski Romeo i Julija

Kaštel Lukšić krije najljepšu i najtužniju ljubavnu priču. Predaja o nesretnoj ljubavi mladića i djevojke iz 16. st. prepričava se od davnina, a njezina je radnja inspirirala brojne književnike, dramaturge i skladatelje.

U Lukšiću su živjele dvije plemićke obitelji; obitelj Vittori s kćerkom Dobrilom i obitelj Rušinic sa sinom Miljenkom. Sudbina je učinila da se to dvoje mladih zaljubi, no kako su njihovi roditelji dugo bili posvađani zbog prava na mljevenje maslina, bili su prisiljeni svoju ljubav čuvati u tajnosti. U tajnim sastancima najviše im je pomagala sluškinja Antica, no ne zadugo jer su roditelji ipak saznali da im se djeca tajno vole. Bijesni roditelji odmah su odlučili stati na kraj tome, pa je Dobrila bila pod strogim nadzorom roditelja, a Miljenka su roditelji poslali u duždevu službu u Veneciju. Dobrilin otac, konte Radoslav, ubrzo je ugovorio vjenčanje svoje kćeri s jednim trogirskim plemićem. O nakani konte Radoslava Miljenka je izvijestio jedan lukšićki vojnik, na što je Miljenko pojurio u Lukšić ne bi li uspio spriječiti samo vjenčanje. I prema predaji, navodno je uspio stići točno u trenutku svečane bračne prisege. Bijesni konte Radoslav tada je zatvorio svoju kći u koludrički samostan sv.

¹⁰⁷ Stanislava Carev

Nikole u Trogiru, a Miljenka su vlasti prognale u franjevački samostan na Visovcu. Sudbina je opet uplela svoje prste, pa je Miljenko i na Visovcu dobio pomagača, odnosno upoznao je Božicu koja je nekoć bila Dobrilina dadilja. Uz njezinu pomoć, Miljenko je Dobrili poslao pismo u kojem je moli da pobjegne iz samostana. I djevojka je uspjela pobjeći prevarivši opaticu. Miljenko se morao pritajiti jer je Dobrilin otac, čuvši za njezin bijeg, naručio od hajduka Miljenkovo ubojstvo za vrijednu nagradu. Konte Radoslav odlučio se poslužiti lukavstvom. Pružio je ruku pomirenja Miljenkovom ocu i poslao svoje izaslanike na Visovac da obavijeste dvoje mladih kako napokon pristaje na njihov brak. Kaštelanski ljubavnici tada se odluče vratiti u Lukšić i svečano vjenčati. Na dan vjenčanja, odmah poslije obreda, začuo se pucanj. Obuzet mržnjom i osvetom, Dobrilin je otac usmrtio Miljenka u ljeto 1690. na mostu ispred svog dvorca. Nekoliko mjeseci nakon nesretnog događaja, Dobrila je izgubila razum i umrla. Imala je samo jednu želju pred kraj; da počiva kraj Miljenka. Nesretni ljubavnici pokopani su u crkvi sv. Ivana na Rušincu. Narod Kaštel Lukšića im je arhaičkim jezikom na nadgrobnoj ploči u znak pijeteta i suosjećanja s njihovom tragičnom ljubavi uklesao u znak divljenja svoj skromni oproštaj: „Pokoj ljubovnikom“.

Za Velentinovo, polaže se vijenac cvijeća na njihov grob uz prigodnu pjesmu „*Nek' nas mine sud'ba vaša*“.

6.5. Poljička prodana nevjesta

Mlada poljička ljepotica Katica bila vrlo ponosna djevojka. Kad je stasala za udaju, njen ujak je proda zadvarskom paši. Paša nije žalio ni šuma, ni zlata, ni polja, dao je pohlepnom ujaku koliko god je tražio. Spremali su je na put paši. Odjevena u svečanu haljinu, u ranu zoru krenula je, uz pratnju, na dalek put. Cijelim se putem nesretna ljepotica Katica prisjećala svog momka. I što se povorka više približavala prema već ostarjelom paši, ljepotica Katica je odlučila da se živa neće dati mrskom, nevoljenom paši. Radije će i umrijeti nego biti žena nevoljenom čovjeku. Katica je, sjašivši s konja, ušla u šator pred pašu i arila si nož u srce izgovorivši ime svog momka kojem se obećala. Pala je mrtva pred preneraženog pašu. Poljičani i danas čuvaju i pamte legendu o plemenitoj djevojci, a veliki crveni poljski cvijet

koji je izrastao na njenom humku nazvali su – poljički čisti cvijet¹⁰⁸.

7. Svjetovne pjesme na području Kaštela

Razmatrajući život hrvatske usmene književnosti na temelju suvremenih zapisa, Botica (2005) dokazuje da književnost nije samo relikv prošliosti već da se prirodno uklapa u ukupnost života neke zajednice. Tematsko je područje lirskih pjesama neiscrpno i široko, no u hrvatskoj usmenoj lirici prednjače motiv ljubavi i motiv ljepote koji su ostvareni u različitim pojavnim oblicima¹⁰⁹. U poglavlju koje opisuje narodne običaje u Kaštelima naveden je velik broj pjesama koje prate istaknute običaje. U nastavku rada, kazivačica navodi svjetovne pjesme koje su se svakodnevno pjevale u Kaštelima:

Falila se Radunova Ane (Lipe li su mlade Kaštelanke)

*Lipe li su mlade Kaštelanke,
lipe li su rojena mlade Kaštelanke.*

*Koje nose na kaiš opanke,
koje nose rojena na kaiš opanke.*

*Falila se Radunova Ane,
falila se rojena Radunova Ane.*

*Da je lipše u Novome nema,
da je lipše rojena u Novome nema.*

*U Novome i okolo njega,
u Novome rojena i okolo njega.*

Zaludu joj sva njena lipota,

¹⁰⁸ (Botica, 2005: 142)

¹⁰⁹ (Botica, 2005 : 134)

kad je neće rojena trogirski gospoda.

Zatim:

Jubavi, jubavi

Vrag ti odni kosti

Sta si mi skončala

Cvit moje mladosti

Jubavi, jubavi

Da te ne bi bilo

Ni tebe, ni mene

Moja bila vilo.

Da nije jubavi,

ne bi sunce sjalo,

ni tebe, ni mene

ne bi ogrijalo

Da nije jubavi,

Ne bi svita bilo.

Ni tebe , ni mene

Moja bila vilo!

Pjevalo se i:

Jedan mali brodić,

Posrid je kanala

U njem je moj dragi

I još dva mornara

Poznan ga po jidru,

Koje san mu tkala

Svaku treću žicu

Zlaton povezale.

Falile se Kaštelanke

Falile se Kaštelanke

da su lipše neg Splićanke,

ali sveti Duje neće ni da čuje,

ajme, ča ću mu ja...

Kad je vrime od furešta,

i svetoga Vlaha fešta,

mili Bože, čuda, gle lipote svuda,

ajme, ča ću mu ja...

Kad se spusti škuribanda,

ode naša šjora Manda,

na svakom kantunu, na svkom portunu,

ajme, ča ću mu ja...

*Sinjorina Filomena,
često ona momke mijenja,
mili Bože, čuda, gle lipote svuda,
ajme, ča ću mu ja ...*

*Sinjorina Filomena,
često ona momke mijenja,
mili Bože, čuda, gle lipote svuda,
ajme, ča ću mu ja ...*

*Falile se te Splitske,
lijepje smo neg Dubrovčanke,
al sveti Vlaho samo im je maho,
ajme, ča ću mu ja ...¹¹⁰*

Marice divojko

Marice divojko poštenoga roda,

Nemoj prati robu

Kraj mojega broda.

Ja ću prati robu di je mene

voja, ti nisi gospodar

Od Sinjega mora.

Ako si gospodar od

svojega broda, ti nisi

¹¹⁰ Stanislava Carev. Kazivačica napominje kako su Kaštelanke bile uistinu lijepše od Splitski jer su jele samo zelenilo.

8. Kraći usmenoknjiževni oblici

U usmenoknjiževne oblike ubrajamo basne, zdravice, brojalice, brzalice, blagoslove i kletve. Do danas, tim se oblicima posvećivalo vrlo malo pozornosti (Dragić, 2007/2008). Ipak, u korpusu usmene književnosti zauzimaju posebno mjesto zbog svoje kratkoće izraza, pa ih je bilo jednostavno prenositi usmenim putem.

Zdravica je po svom postanku veoma stara. Govori se najčešće u svadbama. Česte su zdravice i u raznim drugim veselim prigodama kao što su: imendani, rođendani, krstitke, svete pričesti, svete krizme, godišnjice brakova, uspješan završetak poslova itd. Upućuju se slavljeniku ili nazočnima, izražavajući želju za srećom, blagostanjem, zdravljem i slično¹¹².

Izgovaraju veselim i svečanim ritmom, obično kroz nekoliko stihova. Ovo je jedna od prigodnih zdravica upućena mladoj nevjesti:

NEVISTICE MLADA

Nevistice mlada,

Ti u ovon piru,

Bog ti dao život

Sto godin u miru.

Bog ti dao sina

¹¹¹ Stanislava Carev.

¹¹² (Dragić, 2007/2008: 511)

*Od prvoga tira,
Bog ti dao ćerku
Prvojedinicu,
Koja će ti pazit
Svu ostalu dicu.* ¹¹³
(Kaštel Novi)

Brojalica je pjesnički oblik temeljen na ritmičkom i glazbenom ugođaju. Najpoznatija brojalica je bila ova:

*En ten tini
Sava raka tini
Bija baja buf
Trif traf truf!*

Brzalica je usmeno-retorički oblik koji karakterizira ubrzano izgovaranje riječi. Sadržaj izgovorenoga najčešće nema nikakvo značenje. Brzalicama se, igralo, zabavljalo, šalilo i odmaralo ali i povjeralo govorničko umijeće.¹¹⁴

Kazivačica se prisjetila nekih brzalica s kojima se kao dijete susrela:

*Petar Preradović prošo preko pazara,
Pa pita pošto pet pilića
Par pilića Preradoviću Petre*

¹¹³ (Dragić, 2007/2008: 513)

¹¹⁴ (Dragić, 2007/2008: 516)

Po petstopedesetpet para¹¹⁵.

Zatim:

Parobrod Primorje putuje put Paga,

prigodom putovanja

pukne mu parni pipac.

Putnici potrebuju pomoć

pa putnici Primorja pomoć potražiše.

Pomoć prekasno priđe, pa

Primorje polako potone¹¹⁶.

Djeci se pjevalo:

Ljulala se barka,

Na svetoga Marka

Puna barka pšenice

I malene dječice!¹¹⁷

¹¹⁵ Stanislava Carev.

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Tomislav Carev.

Ili:

Reri, reri, tata gre

Nosi malom cipele,

Cipele su crvene,

sve su zlatom vezene,

Mali će ih šporkati,

*Mama će ih oprati!*¹¹⁸

Zagonetke su binarna mikrostrukturna književna djela kojima se metaforično zagoneta o pojavama, događajima, predmetima, životinjama, osobama i sl. Sastoje se od pitalice (zagonetke) i odgovora (odgonetke). Njima se provjeravala intelektualna zrelost mladeži ali su i služile za zabavu i razonodu¹¹⁹.

Ove dvije zagonetke kazivačica je čula još kao dijete:

Visi visi visiter,

Moli Boga kositer

Da mu padne visiter.

Nito ti kaže, nito ti je

Imenon ti kažen

Dositit se neš!

¹¹⁸ Tomislav Carev.

¹¹⁹ (Dragić, 2007/2008 : 536)

Kazivačica se prisjetila i tradicionalnih šaljivih oblika (rugalica):

Cinca Marinca

sjela na balkon.

Raširila noge,

Za jedan bombon¹²⁰!

Zatim;

Ane bela kuću mela, čim pomela odma sela¹²¹!

Zaključak

Ovaj rad nastao je prvenstveno kao težnja za osvjetljavanjem minulih vremena na području Kaštela. To malo primorsko mjesto, smješteno između Trogira i Splita, razvijalo je svoju duhovnu tradiciju koja je oblikovana specifičnim povijesnim i geografskim konteksom. Tradicijska kultura, točnije njezin nematerijalni aspekt, iščitava se kroz jezik, običaje, folklor, predaje, pjesme i raznorazne oblike u koje je pretakana duhovnost ljudi nekog kraja. Analizirajući nematerijalnu kulturnu baštinu kaštelanskog kraja uočila sam koliko je žilavo ukorijenjena u ovdašnji život. Pišući o običajima, navodeći izreke koje i danas čujem, prepričavajući zgode i predaje koje sam kao dijete slušala od svoje prabake i bake jasno sam zaključila koliko su Kaštelani ljubomorno čuvali svoju tradiciju od prolaznosti vremena. Bilo bi neodmjereno reći da svaki običaj o kojem sam pisala i danas živi na istom prostoru, no činjenica je da veći dio običaja i danas uljepšava život u ovom kraju. Ovoj problematici sam pristupila zbog jake unutrašnje motivacije da saznam što je prošlost ispisala na mjestu mojih

¹²⁰ Stanislava Carev.

¹²¹ Isto.

korijena. Danas nastupa svojevrsna renesansa tradicijske kulture. Vrijeme globalizacije i različitosti, donijelo je novi stav i odnos prema jedinstvenosti. Pokušava se oživjeti ono što je nažalost kroz vijekove bilo smatrano nebitnim, manje vrijednim i neznatnim. Sve je to rezultat novog promišljanja identiteta. Svjesni da se u svakoj narodnoj priči krije vrijedna životna lekcija, da narodna izreka u nekoliko stihova prelijeva mudrost cijele jedne knjige, da su u molitvama naših starih odjekivali zvuci mukotrpne prošlosti i životnih nedaća, trebamo čuvati i ljubiti svoje. U ovom kontekstu, kao zvuci odzvanjaju riječi jednog profesora koji je opminjući upozoravao da se u nepoznavanju našeg imena, naše povijesti krije opasnost da ponovimo iste greške koje smo počinili. Jedna izreka kaže da mudrost možemo steći kroz tri metode; razmišljanjem, imitiranjem i iskustvom, što je najgorča metoda. Naša duhovna kultura nudi riznicu, vrelo životnih mudrosti. I u onom trenutku kada čovjek shvati da je tek mali dio vremena, otkrit će da sve što baštini danas može zahvaliti onima koji su živjeli prije njega. Ne čini li se u tom kontekstu nepravednim zanemariti dio svoje povijesti? Čovjek je nepovratno uronjen u vrijeme koje možda gubi na oštrini svojih obrisa, ali ono bitno ostavlja jasnim. Naš identitet se gradio vjekovima, i svaki najmanji tračak naše tradicijske kulture na poseban ga način upotpunjuje i osnažuje.

Rječnik

ajte- hajdete

alja- halja

armerun-ormar

biškotin- suhi kruh

bižite- bježite

bječva-bičva

botilja-boca

bud-budi

bursi- vrećica za milodare u crkvi

cekin-zlatnik

cilu-cijelu

cvit-cvijet

ča-što

čerka-kčerka

dignuv-digni

ditića-djetešca

diva-djeva

divojčica-djevojčica

dne-godine

dojde-dode

duv-duh

duž-uzduž

falile-hvalile

gnjati-gležnjevi

grebec-grob

godišće-godina

godin-godina

gospoja-gospođa

graj-grah

irudice- zli duhovi

izij-pojedi

jema-ima

jidro-jedro

judi-ljudi

kaiš-remeni

kano- kuda

kantači-pjevači

kaštel-utvrda, kula

ko-tko

kokod- netko

konstitucije-pravilnici, zakoni

kositer-mačka

krkelezat-glasati se kao vrabac

ladno-hladno

librica-stara mjera za težinu

ligan-ležin

lina-lijena

lipo-lijepo

lipost-ljepota

malahna-malena

marasćina-vrsta grožđa i vina

marva-stoka

marendati-doručkovati

mladinci-mladenci

mlikon-milijekom

nan-nama

navišća-navješćuje

nek-neka

nesrića-nesreća

nekuntentna-nesretna

nikor- nitko

nima-nema

orija- oraha

ormarun-armerun

ostavaj-ostavlja

ovd-ovdje

ovon-ovom

pedepsah-kaznih

pivac-pijetao

pobidija-pobijedio

podati-dati

porojenje-porođenje

posal-posao

postaja-krevet

pozdravamo-pozdravljamo

prid-pred

pripravna-ispravna

prodoše-prodoše

pređi-prec

priko-preko

rakno-banal

rebac-vrabac

redon-redom

resti-rasti

rojena-rođena

sočivica-leća

sapet-raspet

sela-sjela

sičanj-siječanj

sinjorina-gospođica

slatkost-slatkoća

skrinja-škrinja

snig-snijeg

soldi-novac

spis-zapis

srića-sreća

srića-sreća

suvi-suhi

suvica-groždice

svecin-svecima

svića-svijeća

svit-svijet

svitlosti-svjetlost

svojin-svojim

svon-svom

šjora-gospođa

škafetin-ladica

škuri-vrsta prozorskog kapka

šljivan-šljivama

tuju-tuđu

uje-ulje

urešenje-

uvik-uvijek

van-vama

vas-sav

vejača-veljača

versarij-dugi pogrebni obred

veseje-veselje

vik-vijek

visiter-slanina

virna-vjerna

zamirit-zamjerit

žeje-želje

Literatura

1. Acalija, Sanja, Božićni običaji u Kaštelima, *Ethnologica Dalmatica*, br. 1, Zavičajni muzej Kaštela, 1997, str. 39-49.
2. Baldić – Đugum, Radojka, *Beside Kaštelanske, Bijaći*, Kaštela, 2006.
3. Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac, Bijaći*, Kaštela, 1991.
4. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka, Školska knjiga*, Zagreb, 1995.
5. Botica, Stipe, *Trajno živa usmenoknjiževna baština, Narodna umjetnost: Hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, br. 2, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2005, str. 127-154
6. Botica, Stipe, *Pasionska baština u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, posebice u usmenoj književnosti, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija: Pasionka baština 1998*, Zagreb, 1999, str. 291-301.
7. Botica, Stipe, *Biblija i hrvatska tradicijska kultura, Školska knjiga*, Zagreb, 2011.
8. Domazet, Mladen, *Kaštelanske bratovštine od XVI. do XIX. stoljeća, Kaštelanski zbornik 6*, Kaštela 1999, str. 113 – 133.
9. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji, Crkva u svijetu*, br. 1, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2007., str. 96-117.
10. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, Croatica et Slavica Iadertina*, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
11. Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu*, Split, 2008
12. Dragić, Marko, *Čuvari Kristova groba u crkveno pučkoj-baštini Hrvata, Ethnologica Dalmatica*, br. 1, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2009., str. 5-32.
13. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata, Croatica et Slavica Iadertina*, br. 6, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2011, str. 229-264.
14. Dragić, Marko, *Sveri Rok u tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata, Nova prisutnost časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, br. 2, Kršćanski akademski krug, Zagreb, 2013, str. 162-185.
15. Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata, Croatica et Slavica Iadertina*, br. 9, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2014, str. 269-313.

16. Dragić, Marko, Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka, *Ethnologica Dalmatica*, br. 1, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2014., str. 103-123.
17. Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991
18. Ivasović, Frane: *Kaštel Stari*, Kaštela, 1940.
19. Kazivačica Stanislava Carev, rođena Matijaca 1935. godine. Domaćica, od rođenja živi u Kaštelima. Nećakinja je generalnog vikara i biskupovog tajnika pok. don. Mate Matijace. Otac kazivačice bio je član bratovštine Gospe od Uznesenja, a majka pralja (lavandera).
20. Kazivač Tomislav Carev, rođen 1958., ing. nautike, od rođenja živi u Kaštelima. Njegov otac, pok. Antun Carev rođ. (1931) bio je crkovinar Kaštel Gomilice.
21. Kurtović, Ivana, Šimunović, Petar, *Fonološki sustav govora Kaštel Kambelovca*, Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2000, str. 83-98.
22. UNESCO : <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>
23. http://www.istra-istria.hr/fileadmin/dokumenti/upravna_tijela/UO_za_tal_nac_zaj/Instrumenti_zastite_ljudskih_prava/I.Multilateralni_odnosi/2.Organizacija_Ujedinjenih_naroda/I-2.11.%20Konvencija%20o%20zastiti%20nematerijalne%20kulturne%20bastine.pdf (preuzeto: 10. 6. 2014.)
24. <http://plemstvo.hr/ostalo/HPZ-glasnik-No7.pdf> (preuzeto: 10. 6. 2014.)
25. http://os-ostrog-kastelluksic.skole.hr/upload/os-ostrog-kastelluksic/newsattach/680/Blagdan_Svete_Lucije.pdf (preuzeto: 10. 6. 2014.)
26. <http://www.kastelanska-panorama.com/news.php?readmore=784> (preuzeto: 10. 6. 2014.)

27. http://www.kastela.org/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=7940:velika-subota-u-kastelanskoj-proslosti&catid=23:aktualnosti&Itemid=5 (preuzeto: 10. 6. 2014.)
28. <http://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/322-prilozi-lanova/12645-svecano-proslavljen-blagdan-sv-felicija-u-kastel-starom.html> (preuzeto: 10. 6. 2014.)
29. <http://www.hkv.hr/reportae/ostali-autori/8844-gospa-na-hladi-katel-suurac.html> (preuzeto: 10. 6. 2014.)
30. Skok, Petar, Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika, JAZU, Zagreb, 1972.

Sažetak

Kaštela, prostor smješten između Splita i Trogira, razvijaju se s ciljem obrane mjesnog stanovništva od Turskih prodiranja. Iako malo mjesto, predstavljaju pravu riznicu duhovnog bogatstva. Velik dio starih običaja, u nešto izmijenjenom obliku, zadržao se do danas. U njima je vidljiv utjecaj vjerskih elemenata koji samo potvrđuju snažan odnos biblijskog i tradicijskog. Bratovštine, kao posebna vjerska udruženja laika, imale su važnu ulogu u očuvanju tradicijske kulture kaštelanskog kraja. Rad je pokušao osvijetliti život Kaštelana u davnim vremenima proučavajući iskustvo prenošeno živom riječi. Iz tog razloga najveći dio rada čine zapisi dobiveni od kazivača. Uz narodne običaje, opisane su sličice iz svakodnevnog života popraćene uzrečicama i navedene su predaje koje se na ovom području prenose stoljećima. Duhovno bogatstvo koje nudi ovaj kraj potrebno je sačuvati od zaborava, jer sa svakom izrekom, pjesmom ili pričom koja padne u zaborav umire i dio naše prošlosti. Ta činjenica treba ukazati na potrebu revitaliziranja i očuvanja naše kulturne baštine. U usmenoj književnosti sačuvana su iskustava na mnoge događaje koji su obilježili život ovog područja. Analizirajući nematerijalnu kulturnu baštinu kaštelanskog kraja, imala sam priliku nakratko oživjeti povijest, i biti dio jednog prošlog vremena u kojem je najveća mudrost bila predaja, izreka i opomena koja se prenosila s koljena na koljeno.

Summary

City of Kaštela, place situated between Split and Trogir, was developed for defense of Turkish attacks. Although small place, they represent a treasure trove of spiritual wealth. A large part of customs exist today. In them we can see impact of religious elements which prove a strong connection between our Croatian heritage and Bible. Brotherhoods, a special lay associations, had an important role in preserving spiritual culture of Kaštela City. This work had a purpose to clarify life in Kaštela City by studying oral literature. Because of this reason, the most important part in this work are stories of natives. With native customs, work describes wisdom sayings and stories which live in this place for centuries. We must save spiritual wealth of this place, otherwise it will become history. That fact should show the

need of revitalization our heritage. Oral literature saved experiences on many events which mark life in this place. Analyzing intangible culture of Kaštela City, i had a chance revive history, and be a part of time when greatest wisdom were stories which passed down from generation to generation.